

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Навчально-науковий інститут права
Кафедра міжнародного, європейського права та порівняльного правознавства

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА БАКАЛАВРА

**ПРАВОВЕ ВРЕГУЛЮВАННЯ СВОБОДИ СЛОВА В МЕРЕЖІ
ІНТЕРНЕТ: МІЖНАРОДНІ ТА НАЦІОНАЛЬНІ СТАНДАРТИ**

Спеціальність 293 «Міжнародне право»

Студента 4 курсу
групи П-01

Коржа Н.В.

Подається на здобуття освітнього ступеня бакалавр.

Кваліфікаційна робота бакалавра містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

(підпис здобувача)

Керівник _____
(посада, науковий ступінь)

(підпис)

Маланчук Т.В.
(ініціали, прізвище)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Навчально-науковий інститут права

Кафедра міжнародного європейського права та порівняльного
правознавства

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри

« ___ » _____ 2024 р.

ЗАВДАННЯ НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ БАКАЛАВРА

Спеціальність 293 «Міжнародне право»

студенту 4 курсу, групи П-01

Коржу Нікіті Вікторовичу

1. Тема роботи: **«Правове врегулювання свободи слова в мережі інтернет: міжнародні та національні стандарти»**
затверджена наказом директора ННІ права від «21» лютого 2024 р. № 0129-І
2. Термін подання студентом закінченої роботи «20» травня 2024 р.
3. Мета кваліфікаційної роботи: Дослідження правових аспектів регулювання свободи вираження поглядів в мережі Інтернет на міжнародному та національному рівнях, визначення основних принципів і стандартів та проблем і перспектив їх застосування.
4. Об'єкт дослідження: Суспільні відносини, пов'язані з реалізацією права на свободу слова.
5. Предмет дослідження: Відносини, пов'язані з реалізацією права на свободу слова в мережі Інтернет, відповідні норми національного та міжнародного права та практика їх реалізації.

АНОТАЦІЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ

Корж Н.В. Правове врегулювання свободи слова в мережі інтернет: міжнародні та національні стандарти.

Попередні концепції свободи слова зазнали краху, а нові політичні та правові стандарти ще мають бути сформовані. Закріплення цього конституційного права на міжнародному та національному рівнях виявилось недостатнім для його ефективної реалізації та потребує змін у суспільній свідомості та повсякденній практиці. Наразі є багато проблем, які потребують вирішення. Це пов'язано з недостатнім правовим забезпеченням права на свободу думки, вираження поглядів та відсутністю ефективних механізмів реалізації й захисту права на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань, як це передбачено статтею 34 Конституції України. Відповідно до міжнародного та національного законодавства визначено стандарти допустимих обмежень реалізації права на свободу слова та умови їх застосування. В роботі проведено аналіз норм як міжнародного, так і національного права, а також судової практики щодо права на свободу слова як суб'єктивного законного права, а також узагальнено існуючі проблеми правового регулювання права на свободу слова в мережі Інтернет.

Правова держава повинна гарантувати захист та сприяти реалізації права на свободу слова, як і всіх інших прав людини і громадянина. Тому діюче законодавство потребує вдосконалення, зокрема у сфері регулювання діяльності електронних ЗМІ, відносин у сфері інформації, що оприлюднюється в українському сегменті мережі Інтернет, але, при цьому, залишаючи можливості для саморегулювання системи. Така необхідність зумовлена часом, оскільки мережа Інтернет поступово стає основним способом поширення інформації.

Ключові слова: правове врегулювання, свобода слова, мережа Інтернет, міжнародні стандарти, національні стандарти, законодавство, інтернет-права.

ABSTRACT

Korzh N.V. Legal regulation of the freedom of speech in the Internet: international and domestic standards

Previous conceptions of freedom of speech have failed, and new political and legal standards have yet to be formed. The enshrining of this constitutional right at the international and national levels has proved insufficient for its effective realization and requires changes in public consciousness and everyday practice. Currently, there are many problems that need to be addressed. This is due to insufficient legal support for the right to freedom of thought and expression and the lack of effective mechanisms for the realization and protection of the right to freedom of thought and speech, to the free expression of one's views and beliefs, as provided for in Article 34 of the Constitution of Ukraine. In accordance with international and national legislation, the author defines the standards of permissible restrictions on the exercise of the right to freedom of speech and the conditions for their application. The article analyzes the norms of both international and national law, as well as case law on the right to freedom of speech as a subjective legal right, and summarizes the existing problems of legal regulation of the right to freedom of speech on the Internet.

A state governed by the rule of law must guarantee the protection and promote the exercise of the right to freedom of speech, as well as all other human and civil rights. Therefore, the current legislation needs to be improved, in particular in the area of regulation of electronic media, relations in the field of information published on the Ukrainian segment of the Internet, but at the same time leaving room for self-regulation of the system. This need is driven by the times, as the Internet is gradually becoming the main way of disseminating information.

Keywords: legal regulation, freedom of speech, the Internet, international standards, national standards, legislation, Internet law.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СВОБОДИ СЛОВА В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ	6
1.1. Поняття свободи слова та її значення	6
1.2. Основні принципи правового регулювання свободи слова в мережі Інтернет	11
1.3. Міжнародні стандарти та документи щодо захисту свободи слова в мережі Інтернет	15
РОЗДІЛ 2. НАЦІОНАЛЬНЕ ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СВОБОДИ СЛОВА В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ	20
2.1. Правові норми та законодавство щодо свободи слова в різних країнах	20
2.2. Аналіз законодавства щодо блокування та обмеження доступу до інформації в мережі	24
2.3. Роль судової практики в регулюванні свободи слова в мережі Інтернет	34
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СВОБОДИ СЛОВА В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ	46
3.1. Проблема доступу до інформації в мережі Інтернет	46
3.2. Тенденції щодо удосконалення правового регулювання свободи слова в мережі Інтернет	55
ВИСНОВКИ	61
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	65

ВСТУП

Постановка проблеми та актуальність теми. Свобода слова, вільне вираження ідей і переконань належать до основних принципів демократичного суспільства, а забезпечення цих прав і свобод є одним із першочергових завдань будь-якої держави. Протягом останніх років в українському суспільстві неодноразово піднімалося питання захисту права на свободу слова. Це пов'язано, серед іншого, з тим що умови державного реформування в Україні відповідають вимогам часу, відмовитися від державного контролю над усіма сферами суспільного життя досить складно. Попередня концепція свободи слова зазнала краху, а нові політико-правові стандарти ще мають бути сформовані. Закріплення цього конституційного права на міжнародному та національному рівнях виявилось недостатнім для його ефективної реалізації та потребує змін як у суспільній свідомості так і у повсякденній практиці.

У сфері правового врегулювання свободи слова в мережі Інтернет є низка проблем, які потрібно вирішити. Це пов'язано з недостатньою правовою захищеністю права на свободу слова у сучасній українській державі, а також відсутністю ефективних механізмів реалізації та захисту цього права. Водночас, якщо право на свободу слова не буде реалізовано та ефективно захищено, воно, очевидно, втратить сенс. Відсутність достатньої кількості наукових праць комплексного характеру, що містять прогресивні та ефективні методи вирішення проблеми, зумовлює актуальність теми дослідження.

Ступінь розробленості теми дослідження. Тема правового врегулювання свободи слова в Інтернеті знайшла висвітлення у низці робіт вітчизняних науковців. Різні аспекти означеної проблеми піддаються дослідженню в роботах Павликівського В. [1], Слинько Т. [2], Чудновського [3], Шишки Ю. [4], Зубар Н. [5], Ващенко А. [6], Турути О. [7], Нестеренко О. [8, 9], Булгакової М. [10].

Мета роботи. Дослідження правових аспектів регулювання свободи вираження поглядів в мережі Інтернет на міжнародному та національному рівнях, визначення основних принципів і стандартів та проблем і перспектив їх застосування.

Відповідно до мети були сформовані такі завдання дослідження:

- Розглянути поняття свободи слова та її значення в сучасному суспільстві.
- Визначити основні принципи правового регулювання свободи слова в мережі Інтернет.
- Дослідити законодавство щодо свободи слова в мережі Інтернет в різних країнах.
- Проаналізувати законність підстав щодо блокування та обмеження доступу до інформації в мережі Інтернет.
- Визначити роль прецедентного права в регулюванні свободи слова в мережі Інтернет.
- Розглянути структурні елементи свободи слова в мережі Інтернет.
- Дослідити конфлікт між правом на конфіденційність і свободою слова.
- Оцінити тенденції удосконалення правового регулювання свободи слова в мережі Інтернет.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, пов'язані з реалізацією права на свободу слова.

Предметом дослідження є відносини, пов'язані з реалізацією права на свободу слова в мережі Інтернет, відповідні норми національного та міжнародного права та практика їх реалізації.

Методи дослідження визначені метою і завданнями кваліфікаційної роботи, а також об'єктом і предметом дослідження. Системно-функціональний і структурно-функціональний підходи дозволяють досліджувати права людини як єдиний системний механізм, структурні елементи якого функціонують як єдине ціле. Діалектика допомагає визначити природу права на свободу слова через опозиційний аналіз. Історичний підхід дає можливість дослідити коріння формування права на

свободу вираження поглядів як одного з фундаментальних прав людини та громадянина. Метод формальної логіки є основою для вивчення понять і символів права на свободу вираження в рамках законів формальної логіки. Порівняльно-правовий підхід використовується для порівняння та ідентифікації правових положень права на свободу слова у національному та міжнародному законодавстві. Герменевтичний підхід допомагає вивчати, тлумачити та пояснювати тексти нормативно-правових актів та їх зміст. Прогностичними методами ми виявляємо перспективи та напрямки розвитку права на свободу слова (особливо в Інтернеті) та знаходимо шляхи його корекції.

Апробація результатів дослідження. Результати кваліфікаційної роботи на тему «Правове врегулювання свободи слова в мережі інтернет: міжнародні та національні стандарти» були апробовані через публікацію тез у матеріалах Науково-практичного круглого столу «Свобода вираження поглядів: проблеми імплементації європейських стандартів в Україні», 24 травня 2024 року, м. Суми.

Структура кваліфікаційної роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, восьми підрозділів до них, висновків та списку використаних джерел.

Загальний обсяг кваліфікаційної роботи становить 70 сторінок, в тому числі основного тексту – 65 сторінок, кількість використаних джерел – 46.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СВОБОДИ СЛОВА В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

1.1. Поняття свободи слова та її значення

Свобода слова є однією з основ демократичного суспільства. На сьогоднішній день вивчення свободи слова є важливим з огляду на посилення авторитарних тенденцій у низці країн світу, що призводить до обмеження свободи слова, застосування цензури, переслідування інакомислення. Загрозою для свободи слова є також і виклики нових технологій, зокрема штучного інтелекту, та поширення онлайн-платформ: дезінформація, пропаганда, маніпуляції інформацією. Тому розуміння сутності поняття свободи слова, її значення в сучасному світі є необхідним. Проблема свободи слова є актуальною також і для сучасної України. Адже багаторічна гібридна війна та відкрита збройна агресія росії створила нові виклики для української демократії і свободи слова.

Свобода слова як право людини вільно висловлювати свої думки та ідеї, без цензури, не побоюючись переслідувань, знайшла визначення у низці основоположних міжнародних та вітчизняних документів. «Кожна людина має право на свободу переконань і на вільне їх виявлення; це право включає свободу безперешкодно дотримуватися своїх переконань та свободу шукати, одержувати і поширювати інформацію та ідеї будь-якими засобами і незалежно від державних кордонів» (ст. 19 Загальної декларації прав людини). [11] «Кожен має право на свободу вираження поглядів. Це право включає свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати і передавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади і незалежно від кордонів» (ст. 10 Європейської конвенції з прав людини). [12] «Кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір» (ст. 34 Конституції України). [13]

Всебічний розгляд поняття свободи слова потребує усвідомлення, що свобода слова не може бути абсолютною. Певні обмеження повинні існувати і це зумовлено низкою факторів, таких як захист прав інших людей, національної безпеки, громадського порядку тощо. Ці обмеження прописані у розкритті сутності свободи слова у вищевказаних документах і є невід'ємними від принципів демократії. Адже, як стверджується у Загальній декларації прав людини (ст. 29), «при здійсненні своїх прав і свобод кожна людина повинна зазнавати тільки таких обмежень, які встановлені законом виключно з метою забезпечення належного визнання і поваги прав і свобод інших та забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві». [11] Європейська конвенція щодо обсягів реалізації свободи слова (ст. 10) наголошує, що це право реалізації свободи слова «пов'язане з обов'язками і відповідальністю, може підлягати таким формальностям, умовам, обмеженням або санкціям, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі, для захисту репутації чи прав інших осіб, для запобігання розголошенню конфіденційної інформації або для підтримання авторитету і безсторонності суду». [12]

Аналіз ст. 10 Європейської конвенції з прав людини дає змогу зрозуміти, що, з одного боку, в положеннях Конвенції проголошується ряд свобод. Зокрема, право на свободу вираження своїх поглядів включає не тільки свободу дотримуватися своєї думки, тобто не переслідуватися за свої переконання, але також можливість вільно отримувати і розповсюджувати інформацію та ідеї. Принциповий момент в реалізації права на свободу вираження поглядів полягає в тому, що таке право може мати транскордонний характер. При цьому автори Конвенції не виставляли ніяких умов щодо того, хто саме може приймати участь в розповсюдженні інформації. Таким чином, це може бути будь-який громадянин країни, яка є

учасницею Конвенції. З іншого боку, норми ст. 10 Конвенції встановлюють певні обмеження щодо свободи вираження поглядів. Але такі обмеження можуть бути пов'язані лише з шістьма моментами, а саме: 1) захист інтересів національної безпеки, територіальної цілісності або громадської безпеки; 2) запобігання заворушенням чи злочинам; 3) охорона здоров'я чи моралі; 4) захист репутації чи прав інших осіб; 5) запобігання розголошенню конфіденційної інформації; 6) підтримання авторитету і безсторонності суду. Тому державні обмеження свободи слова є виправданими, якщо вони ґрунтуються на моралі та враховують вищезазначені критерії. Далі спробуємо конкретизувати кожен з них. [12]

Основний Закон України (ст. 34) конкретизує обмеження у здійсненні права на свободу слова в нашій державі: «може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя» (ст. 34 Конституції України). [13] В Україні існує низка законів, що регулюють питання обмеження свободи слова: Закон України «Про інформацію», [14] Закон України «Про медіа» [15] тощо.

Саме проблема обмеження свободи слова з боку держави є надзвичайно актуальною сучасної України, що в останні роки живе в умовах гібридна війни та відкритої збройної агресії з боку росії. Першочерговим завданням залишається забезпечення для громадян вільного доступу до інформації та висловлювання своїх думок. Водночас необхідно вживати засобів щодо захисту національної безпеки та запобігання поширення дезінформації, яка може зашкодити обороноздатності країни. В умовах інформаційної війни з росією надзвичайно важливим є захист інформаційного простору України від дезінформації та ворожої пропаганди, які можуть мати руйнівний вплив на суспільство. У даному випадку

законність обмежень свободи слова є інструментом для протидії цій загрозі, зокрема, блокування ворожих ЗМІ та сайтів, які поширюють фейкові новини та мову ворожнечі. Свобода слова є важливою для функціонування демократії, адже саме вона є запорукою вільного висловлювання громадянами своїх думок. Водночас органи державної влади повинні попереджати ризики використання свободи слова з метою порушення демократичних інституцій.

Проблема співвідношення реалізації свободи слова і забезпечення прав інших людей є актуальною і в європейській юридичній теорії і практиці. «Свобода вираження поглядів є однією з найважливіших основ демократичного суспільства та однією з фундаментальних умов для його прогресу та розвитку кожного», – заявив Європейський суд з прав людини у справі «Хендісайд проти Сполученого Королівства». Британський уряд позбавив громадян права розповсюджувати непристойні книги. Фактично Handyside придбала права на книгу, яка призначена для дітей віком від 12 до 18 років. Однак, крім корисної інформації, він також містить шкідливу інформацію, яку «...молоді люди на критичному етапі свого розвитку можуть інтерпретувати як заохочення їх до шкідливої діяльності та навіть вчинення певних кримінальних злочинів». [16]

Вирішальними фактором у прийнятті рішень Європейським судом з прав людини факторами є «непереборна соціальна потреба» та «пропорційні цілі» обмеження свободи слова. Між обмеженням і свободою пріоритет має бути наданий цілям обмеження соціального добробуту. Справа Sunday Times проти Сполученого Королівства (1979) є яскравим прикладом абсолютної необхідності обмеження свободи слова в демократичному суспільстві. У цьому випадку The Sunday Times, розглядаючи суперечку між споживачами та Distillers, виробником заспокійливого засобу, що містить талідомід, опублікувала статтю про небезпеку талідоміду та відсутність відповідальності виробника ліків Distillers. Справа в тому, що лікеро-горілчані заводи без будь-яких наукових досліджень рекомендували свою

продукцію вагітним жінкам, і в результаті діти народжувалися з каліцтвами через дію препаратів. Проте суд вважав відверту статтю журналіста неповагою до суду та спробою вплинути на результат суду, тому заборонив подальшу публікацію статті та обмежив свободу слова. Європейський суд визнав, що це обмеження було «непотрібним у демократичному суспільстві», тоді як суддя Зекія зазначив у своїй окремій думці, що «рівень судової влади в Англії надто високий, щоб на нього будь-яким чином вплинути». [10]

Суди повинні враховувати принцип пропорційності, щоб зробити висновок, чи є порушення свободи слова виправданим у конкретному випадку. Для визнання цього обмеження законним необхідно спочатку визначити можливі наслідки, якщо свободу слова не обмежувати. Обмеження свободи слова також вважаються обґрунтованими, коли висловлювання у зверненні спрямовані на порушення конституційного ладу країни, заклики до військових дій, вчинення кримінальних злочинів, повалення уряду тощо. Однак обмеження свободи вираження поглядів не вважаються «відповідною метою», якщо свобода вираження поглядів спрямована на викриття незаконної поведінки влади (політиків і державних службовців).

Значення свободи слова є важливим, оскільки:

- свобода слова гарантує вільне вираження думок та ідей, сприяє обміну інформації, знаннями та досвідом. Відкритий обмін інформацією – це двигун прогресу суспільства.
- свобода слова забезпечує контроль суспільства за діяльністю влади, що підвищує ефективність управління державою.
- свобода слова є запорукою захисту прав людини. оскільки пов'язана з іншими правами та допомагає людям у їх реалізації.

Отже, свобода слова як право людини вільно висловлювати свої думки та ідеї є однією з основ демократії. Проблема свободи слова є актуальною і має важливе значення для сучасного інформаційного світу і України, що живе в умовах розв'язаної росією інформаційної війни та збройної агресії.

1.2. Основні принципи правового врегулювання свободи слова в мережі Інтернет

На сьогоднішня мережа Інтернет є невід'ємною частиною життя мільярдів людей планети. Безперервною тенденцією є зростання кількості та різноманітності он-лайн діяльності: спілкування, навчання, робота, торгівля, розваги тощо. Постійною є також і поява нових проблем та викликів, яких не існувало в офлайн-світі: кіберзлочинність, поширення дезінформації. Онлайн діяльність людей безпосередньо стосується проблеми свободи слова, тому важливим і актуальним є вивчення принципів правового регулювання свободи слова в Інтернеті.

Відповідно до Рекомендації № CM / Rec (2015) 6 Комітету міністрів Ради Європи «Про вільний транскордонний рух інформації в Інтернеті», право на свободу висловлення переконань, у тому числі отримувати і передавати інформацію та думки без втручання і незалежно від кордонів, є наріжним каменем демократичного суспільства і однією з основних умов для його стійкого розвитку і вдосконалення, а також для розвитку кожної людини.

Положення про права і свободи, установлені Європейською конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод і в ст. 19 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, застосовуються і в режимі онлайн, і офлайн. Міжнародні організації стоять на позиції того, що обмеження права на свободу слова в Інтернеті повинно бути: доступним для всіх в законодавчому вигляді, направлене на досягнення законних цілей, передбачених в Конституції та міжнародних документах, а також пропорційним до мети застосування, доведеним до відома громадян з можливістю оскарження. [18]

Європейський суд з прав людини щодо важливості визначення принципів правового регулювання свободи слова в Інтернеті зазначає, що «електронна мережа, що обслуговує мільярди користувачів у всьому світі, не є і потенційно не буде об'єктом такого ж регулювання та засобів контролю.

Ризик завдання школи здійсненню та використанню прав людини і свобод, зокрема права на повагу до приватного життя, який становлять інформація з Інтернету та комунікація в ньому, є безумовно вищим, ніж ризик, який походить від преси. Відповідно, європейський суд підкреслює обов'язок держави встановити належну правову базу, яка має забезпечити реалізацію свободи слова в Інтернеті. Цікавим є також принцип, висловлений Європейським судом з прав людини у справі «Сурек проти Туреччини»: «У демократичній системі дії чи бездіяльність влади повинні підлягати не лише суворій перевірці з боку законодавчої та судової влади, а й суворій цензурі. Домінуюча позиція уряду вимагає від нього виявляти стриманість у вдаванні до кримінальної відповідальності, особливо коли доступні інші засоби для протидії невинуватим нападкам і критиці. «Іншими словами, лише тоді, коли порушується право на свободу слова бути обмеженим, якщо це чітко передбачено правами інших осіб або законом і є вагомими причинами для його застосування. Усі оскарження запровадження таких обмежень слід тлумачити на користь забезпечення права на свободу вираження поглядів як фундаментального права людини. [10]

Законодавчу базу врегулювання свободи слова у сфері Інтернет в Україні складають:

- Закон України «Про інформацію» [14], що гарантує право на інформацію, встановлює загальні принципи доступу та до інформації, та її поширення. Порушення законодавства України про інформацію тягне за собою дисциплінарну, цивільно-правову, адміністративну або кримінальну відповідальність згідно із законами України. Відповідно до Закон України «Про інформацію» інформація за ознакою «свобода» поділяється на кілька видів: публічна інформація та інформація обмеженого доступу (конфіденційна, таємна, службова). Законодавець визначив публічну інформацію як будь-яку інформацію, не передбачену законом та спеціальними правовими актами. Доступ до інформації з обмеженим доступом передбачає, якщо комусь заборонено доступ до певної інформації,

має бути виданий персональний акт, який міститиме норми, що забороняють широке розголошення цієї інформації.

- Закон України «Про електронні комунікації» [19], що визначає повноваження держави щодо управління та регулювання електронної комунікаційної діяльності, а також права, обов'язки та засади відповідальності фізичних і юридичних осіб, які беруть участь у даній діяльності. Закон гарантує доступ споживачів до інформації, ефективність, прозорість регулювання у сфері електронних комунікацій. Законом охороняється кореспонденції, що передається технічними засобами, інформаційна безпека електронних комунікаційних мереж.

- Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» [20], що визначає основи забезпечення захисту життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства та держави, національних інтересів України у кіберпросторі, основні цілі, напрями та принципи державної політики у сфері кібербезпеки, повноваження державних органів, підприємств, установ, організацій, осіб та громадян у цій сфері. Однак жоден із цих Законів не містить вичерпного переліку інформації, доступ до якої заборонений, або критеріїв, за якими повинна відбуватися фільтрація Інтернет-контенту.

- Розділ XVI Кримінального кодексу України [21], який встановлює засади кримінально-правової відповідальності за злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин, систем, комп'ютерних мереж та мереж електрозв'язку. Водночас швидкість, з якою розвиваються Інтернет-можливості і, відповідно, поява все нових загроз для безпеки громадян, призводить до того, що дії правопорушників не можуть вкладатися в традиційно відомі юридичні склади злочинів, а інтерпретація їх в нових умовах створює величезне поле для суб'єктивізму через відсутність згаданих вище критеріїв для відмежування правомірної поведінки від протиправної. [1, 18]

- Конституція України (розділ II) визначає низку прав людини, що можуть бути порушені зокрема і в онлайн-просторі: право на таємницю листування, телефонних розмов ... кореспонденції; недоторканість особистого і сімейного життя; право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань; право на свободу світогляду і віросповідання; право власності (у тому числі і інтелектуальної); право на підприємницьку діяльність. [13]

Відповідно до Європейської конвенції з прав людини [12] законодавче регулювання, що застосовуються до всесвітньої мережі Інтернет, а також до інформаційного суспільства в цілому, є ідентичними тим регулюванням, що застосовуються до офлайн-діяльності. Всі країни-члени Ради Європи взяли на себе зобов'язання забезпечувати кожному, хто перебуває під їх юрисдикцією, права і свободи, що захищаються Європейською конвенцією про права людини та основні свободи за статтею 1 цієї Конвенції.

Захист прав людини та основних свобод, у тому числі і на свободу слова, демократичні процеси, прозорість і підзвітність у діяльності влади є основними, загальними принципами. Ці принципи застосовуються по відношенню до вітчизняної та міжнародної законодавчо-нормативної діяльності, зокрема і стосовно правового врегулювання свободи слова в Інтернеті.

Принцип правового врегулювання свободи слова в Інтернеті – «захист відповідно до закону» означає, що право на свободу слова може бути обмежене лише за обставин, чітко передбачених законом. Поняття закону включає не тільки статутне, а й звичайне право. Водночас, якщо законом передбачені обмеження, вони мають бути чітко, однозначно та правильно сформульовані, щоб виключити можливість різного тлумачення існуючих заборон. Цей принцип підтримується «принципом правової визначеності», який стверджує, що правила та обмеження чітко визначені, і ними не можна зловживати чи тлумачити їх надто широко.

Принцип «правових положень» у практиці Європейського Суду означає насамперед те, що закон має бути достатньо зрозумілим: громадяни повинні мати можливість зрозуміти обмеження, які застосовуються до певної ситуації. По-друге, норма не може вважатися «законом», якщо вона сформульована недостатньо точно, щоб дозволити громадянину регулювати свою поведінку: він повинен мати можливість передбачити, якщо необхідно, як конкретна ситуація призведе до конкретних наслідків. Тому багато законів неминуче містять більш-менш розмиті поняття, застосування яких залежить від практики. [22]

Отже, онлайн діяльність людей безпосередньо стосується проблеми свободи слова, тому розуміння принципів правового регулювання свободи слова в Інтернеті є важливим на сьогодні.

Відповідно до Європейської конвенції з прав людини, принципи правового врегулювання прав і свобод (у тому числі і свободи слова) в офлайн і онлайн сферах діяльності людини повинні бути ідентичними.

В законодавстві України знайшли відображення загальні для всього європейського співтовариства принципи правового врегулювання свободи слова в Інтернет-просторі. Водночас вітчизняна законодавча база означеної проблеми потребує вдосконалення. Необхідним є як врахування міжнародного досвіду, так і забезпечення гарантій реалізації свободи слова в реаліях російсько-української війни.

1.3. Міжнародні стандарти та документи щодо захисту свободи слова в мережі Інтернет

Інтернет – всесвітня мережа, тому захист свободи слова в онлайн-просторі потребує глобального підходу. Саме міжнародні стандарти і документи встановлюють загальні принципи і рекомендації для держав світу, формують середовище, де люди можуть вільно висловлювати свої думки та отримувати доступ до різноманітної інформації, містять положення, спрямовані на боротьбу з дезінформацією.

Основними міжнародними стандартами та документами щодо захисту свободи слова в мережі Інтернет є:

- Загальна декларація прав людини [11] – попри те, що цей документ було прийнято Генеральною Асамблеєю ООН у 1945 році, задовго до виникнення мережі Інтернет. Але цей документ гарантує право на свободу слова, право вільно висловлювати свої думки та переконання, отримувати і поширювати інформацію без втручання з боку державних органів і у міжнародному масштабі – «незалежно від кордонів».

- Європейська конвенція з прав людини [12], підписана країнами у 1950 р., є одним з основних міжнародних документів, що визначає провідні принципи поширення інформації. Документ гарантує право на свободу вираження поглядів, яке однаково поширювалася на всіх: журналістів, медіа, артистів, науковців і, зрештою, на всіх, хто хоче спілкуватися чи отримувати інформацію. Ця свобода поширюється як на традиційні канали поширення інформації (газети, радіо, телебачення тощо), так і, вже за сучасних умов – на поширення інформації в Інтернеті.

Право на свободу слова, відповідно до Європейської конвенції, включає: право наполягати на своїй думці; право отримувати та передавати інформацію та ідеї без втручання з боку державних органів і незалежно від кордонів. Право на свободу слова супроводжується обов'язками та відповідальністю. Тому його можна обмежити на основі ряду вимог, викладених Європейській конвенції з прав людини. Ці обмеження повинні бути встановлені законом (мають відповідати критеріям ясності та передбачуваності; бути публічними та доступними для ознайомлення); здійснюватися лише для досягнення законних цілей, необхідних для демократичного суспільства: нагальна суспільна потреба запровадити політику (оцінка контексту, суспільних інтересів, особистого статусу та впливу тощо); обмеження мають бути пропорційними законній меті (повинен бути знайдений відповідний баланс між правами, які захищаються обмеженнями, і правом на свободу вираження поглядів); причини введення

обмежень мають бути поважними та достатніми. Обмеження з будь-якою іншою метою Європейською конвенцією заборонені.

- Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. [23] Документ, прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН у 1966 році, але його положення мають глобальне значення, актуальні і на сьогоднішній день, зокрема і щодо реалізації свободи слова б кожна людина має право на вільне вираження свого погляду ... шукати, одержувати і поширювати будь-яку інформацію та ідеї ...» В документі також закладено основи і обґрунтування обмежень щодо реалізації свободи слова: вони мають встановлюватися законом і бути необхідними для поважання прав та репутації інших осіб; для охорони державної безпеки, громадського порядку, здоров'я чи моральності населення.
- Рекомендація CM/Rec(2016)4 Комітету Міністрів Ради Європи про заходи щодо сприяння та захисту прав людини в Інтернеті. Документ визначає ідентичні механізми захисту прав людини (у тому числі і свободи слова) в офлайн і онлайн режимах. «Рекомендація ...» надає визначення поняття «Інтернет-свобода» Рекомендація CM/Rec(2016)4 Комітету Міністрів Ради Європи про заходи щодо сприяння та захисту прав людини в Інтернеті: здійснення і користування в Інтернеті правами людини і основними свободами, а також їх захист відповідно до Європейської конвенції та Міжнародного пакту про громадянські і політичні права. Держави-члени Ради Європи (відповідно, і Україна також) повинні вжити активний підхід до імплементації Європейської конвенції та інших стандартів Ради Європи щодо Інтернету. Механізм управління Інтернетом на національному, регіональному, глобальному рівнях повинен ґрунтуватися на розумінні Інтернет-свободи. [24]
- Резолюція Генеральної Ассамблеї ООН з прав людини про заохочення, захист і здійснення прав людини в Інтернеті 2012 року. Документ визнає відкритий і глобальний характер Інтернету та закликає країни сприяти та полегшувати доступ до Інтернету. Резолюція містить заклик до держав

забезпечити, відповідно до статті 10 Європейської конвенції та прецедентного права Європейського суду з прав людини, повагу до свободи слова та інформації в Інтернеті та онлайн ЗМІ громадськістю так само, як приватними особами, в водночас з повагою до особистого життя та персональних даних: «Права, якими людина користується офлайн, мають бути однаково захищені в Інтернеті, включаючи свободу вираження поглядів». [25]

Коротко основні «гасла» міжнародних стандартів та свободи слова поширення інформації в Інтернеті можна викласти так: доступ і недискримінація; вільне вираження слів та інформації; збирайте, розповідайте та залучайте; приватне життя, право на анонімність, захист даних; освіченість і грамотність, наукова свобода; ефективні засоби правового захисту.

Щодо законодавства сучасної України, то окремих правові норми (спеціальні закони) щодо Інтернету ще не прийняті. Окремі аспекти реалізації свободи слова в Інтернеті, як вже говорилося у підрозділі 1.2 даної роботи, регулюються загальними законами та нормативно-правовими актами: Конституцією України, Кримінальним кодексом України, Законами України «Про телекомунікації», «Про інформацію», «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України».

Стаття 15 Конституції України забороняє цензуру, стаття 50 передбачає, що кожен має право на вільний доступ до інформації про стан навколишнього середовища, якість харчових продуктів і предметів побуту, а стаття 34 гарантує кожному право на свободу. Важливо, що означена стаття Основного Закону надає кожному (не лише журналістам чи іншим працівникам ЗМІ) право вільно збирати, зберігати, використовувати та поширювати інформацію. Він також надає вільний вибір форми отримання інформації: усної, письмової чи іншої. [13]

Водночас Конституція України передбачає, що право на свободу вираження поглядів може бути обмежене законом в інтересах національної

безпеки, територіальної цілісності чи громадського порядку, запобігання заворушенням чи злочинам, захисту суспільних інтересів, здоров'я, захисту репутації або прав інших осіб, запобігання розголошенню отриманої конфіденційної інформації. На відміну від статті 10 Європейської конвенції з прав людини, вона не містить підстав для обмеження права на свободу вираження поглядів як необхідної умови демократичного суспільства. Однак цей недолік компенсується, оскільки в Україні норми Європейської конвенції з прав людини і основоположних свобод вважаються частиною національного законодавства України. [12, 13]

Отже, міжнародні стандарти щодо захисту свободи слова в Інтернеті визначають наступні документи: Загальна декларація прав людини, Європейська конвенція з прав людини, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, Рекомендація CM/Rec(2016)4 Комітету Міністрів Ради Європи про заходи щодо сприяння та захисту прав людини в Інтернеті, Резолюція Генеральної Асамблеї ООН з прав людини про заохочення, захист і здійснення прав людини в Інтернеті. Ці документи стосуються, у першу чергу, гарантій права на свободу слова, доступу та поширення інформації, а також визначають умови обмеження свободи слова в онлайн-просторі.

РОЗДІЛ 2. НАЦІОНАЛЬНЕ ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СВОБОДИ СЛОВА В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

2.1. Правові норми та законодавство щодо свободи слова в різних країнах

Глобальна мережа Інтернет – це широкі можливості для вільного вираження думок та ідей людей, що проживають у різних державах світу. Вивчення національного законодавства різних країн щодо свободи слова в Інтернеті дає змогу краще зрозуміти шляхи врегулювання онлайн-контенту, захисту конфіденційності інформації, боротьби з дезінформацією. Порівняння та аналіз різних підходів до реалізації свободи слова в інтернеті дає можливість оцінити їх ефективність та справедливість, а також захистити права і свободи користувачів в онлайн-середовищі.

Основні права і свободи можна розділити на три категорії залежно від характеру відносин між особою та державою та між особами. По-перше, люди як індивіди мають певні особисті права та свободи. По-друге, як члени громадянського суспільства, як громадяни певної держави люди користуються певними політичними правами та свободами. Нарешті, по-третє, людині як учаснику економічних відносин надаються певні соціально-економічні права і свободи. Особисті права і свободи належать фізичним особам незалежно від того, є вони громадянами цієї країни чи ні. Велику кількість прав і свобод особистості можна умовно поділити на дві широкі категорії: права і свободи, що захищають особистість від свавілля інших, та права і свободи, що захищають особистість від свавілля держави.

Визначення приналежності саме свободи слова до особистої чи політичної групи прав неоднозначне. На нашу думку, свободу слова можна розглядати і як особисте, і як політичне право людини. З одного боку, свобода слова є особистим правом, оскільки дає можливість кожній людині вільно висловлювати свої думки та переконання без страху цензури чи покарання. З іншого боку, свобода слова тісно пов'язана з політичним

правом, оскільки відіграє важливу роль у функціонуванні громадянського суспільства та його взаємодії з державною владою. Саме свобода слова дає можливість людям брати участь у публічних дискусіях, критично оцінювати владу та сприяти прийняттю обґрунтованих політичних рішень. Свобода слова є фундаментальним правом людини, яке має як особистий, так і політичний вимір.

З проблемою права на свободу вираження поглядів стикається переважна більшість сучасних країн. Співвідношення прав, що гарантуються, і прав, що обмежуються, залежить від ступеню розвитку демократії, тобто від того, на якому рівні та чи інша країна забезпечує права свого народу. Правові норми та законодавство щодо свободи слова в різних країнах значно відрізняються залежно від правової системи, історичного походження та культурних особливостей. Нижче подано огляд ключових аспектів регулювання свободи слова в різних частинах світу.

Сполучені Штати Америки. У Сполучених Штатах свобода слова захищена Першою поправкою до Конституції, згідно з якою Конгрес не повинен приймати закони, які обмежують свободу слова чи преси. Законодавство США забезпечує широкий захист вираження думок, включаючи критику уряду та громадських діячів. Але є певні обмеження, такі як заборона клевети, погроз, порнографії та мови ворожнечі.

Регулювання свободи слова в Інтернеті в Сполучених Штатах має свої особливості. На практику регулювання Інтернету в Сполучених Штатах одночасно впливає кілька факторів: по-перше, Сполучені Штати є історичною батьківщиною Інтернету, і багато американських ІТ-компаній займають провідні позиції в галузі Інтернету; по-друге, Перша поправка Конституції США чітко забороняє ухвалення законів, які обмежують свободу слова. Є багато способів регулювати Інтернет, але законодавці США, у більшості випадків, безсилі це зробити. Правовласники та захисники забороненого контенту неодноразово намагалися змусити інтернет-провайдерів і реєстраторів доменних імен заблокувати доступ до веб-сайтів

через ухвали суду, але кожного разу такі закони блокувалися Конгресом і блокувалися рішеннями суду. Тож у 2004 році Пенсільванія прийняла закон, який вимагає від постачальників послуг Інтернету фільтрувати веб-сайти, що містять дитячу порнографію. Окрім нелегального вмісту, існує понад мільйон інших веб-сайтів, які недоступні через недостатні механізми блокування. Федеральний суддя швидко визнав закон неконституційним. [26]

Правозахисні групи, які забезпечують свободу вираження поглядів, є особливо важливими. Ця група включає свободу вираження поглядів, свободу преси, право на отримання інформації та свободу поширення інформації. Правовідносини щодо формування, передачі, зберігання та використання інформації є першочерговими проблемами сучасного суспільства. Загалом, у рамках національної правової системи на конституційному рівні регулювання цих відносин починається з прийняттям Закону про свободу інформації. У 1966 році США схвалили такий закон. У 1970 році Норвегія та Данія наслідували цей приклад. Франція прийняла аналогічні закони в 1978 році, Швейцарія в 1993 році і Бельгія в 1994 році. При цьому свобода трактується як необмежений збір, зберігання та поширення будь-якої інформації, за винятком конфіденційності, передбаченої відповідними законами. Це право доповнюється захистом конфіденційної інформації та можливістю вільного доступу до інформації про себе в державних установах. [27]

Європейський Союз. У країнах ЄС свобода вираження поглядів захищена Європейською конвенцією з прав людини (стаття 10), яка гарантує право на свободу вираження поглядів, але допускає обмеження, якщо це передбачено законом і є необхідним у демократичній державі. Країни Європейського Союзу також мають власні закони про ЗМІ та Інтернет.

Німеччина. Конституція Німеччини гарантує свободу слова, але закон також накладає певні обмеження. Закон про телекомунікації та засоби масової інформації встановлює правила щодо онлайн-контенту, зокрема боротьбу з ненавистю та фейковими новинами. Закон про Інтернет (NetzDG)

вимагає від соціальних мереж видаляти незаконний контент протягом певного періоду часу. [10]

Китай. Свобода слова в Китаї суворо обмежена. Інтернет піддається жорсткій цензурі та державному контролю. Великий брандмауер Китаю блокує доступ до багатьох іноземних веб-сайтів, а платформи зобов'язані видаляти контент, який критикує уряд або порушує офіційну політику. Китайська інтернет-індустрія має складну систему цензури, яка складається в основному з трьох елементів: 1) система фільтрації трафіку (також відома як Великий брандмауер); 2) система, яка блокує пошук небажаної інформації; соціальні мережі та Ручна система публікації контенту в блогосфері. Постійний блок охоплює найбільш делікатні теми, пов'язані з критикою Комуністичної партії Китаю та проблемами прав людини. Назавжди заблоковані ключові слова включають "демократія", "диктатура", "асамблея", "червоний терор", "незалежність Тибету", "придушення" тощо. Слова та фрази, що стосуються тимчасових кризових ситуацій, незалежно від їх характеру, будуть тимчасово заблоковані. Мова може йти про політичну промову, екологічну катастрофу чи корупційний скандал. [7, 30]

Росія. У сучасній Росії законодавство про свободу слова також обмежене. Закони про ЗМІ та Інтернет встановлюють суворий контроль влади над вмістом контенту. Закони про «фейкові новини» та протидію екстремізму передбачають суворі покарання за публікації, які вважаються такими, що становлять загрозу національній безпеці чи громадському порядку.

Бразилія. У Бразилії свобода слова захищена Конституцією та законами про доступ до інформації. Інтернет регулюється Цивільним кодексом (Internet Civil Code), який забезпечує права користувачів на свободу вираження поглядів, а також встановлює відповідальність за незаконний вміст контенту.

Південна Корея. Свобода слова в Південній Кореї захищена Конституцією, але існують обмеження, пов'язані з національною безпекою та

захистом честі та гідності. Закон про національну безпеку та Закон про боротьбу з дезінформацією встановлюють певні онлайн-обмеження. [7, 30]

Отже, вивчення національного законодавства різних країн щодо свободи слова в Інтернеті дає змогу краще зрозуміти шляхи врегулювання онлайн-контенту, захисту конфіденційності інформації та боротьби з дезінформацією.

Кожна держава підходить до питань свободи слова в Інтернеті відповідно до своїх правових і культурних традицій, створюючи широкий спектр регулятивних практик і стандартів у цій сфері.

Співвідношення прав, що гарантуються, і прав, що обмежуються, залежить від ступеню розвитку демократії, тобто від того, на якому рівні та чи інша країна забезпечує права свого народу.

Правові норми та законодавство щодо свободи слова в різних країнах значно відрізняються залежно від правової системи, історичного походження та культурних особливостей.

2.2. Аналіз законодавства щодо блокування та обмеження доступу до інформації в мережі

У сучасному світі Інтернет є важливим інструментом для реалізації людьми свого права на свободу думки та вираження поглядів, але водночас містить певну кількість інформації, яка може бути недоречною, непристойною, образливою чи незаконною, може використовуватися як інструмент у злочинній діяльності. Тому вивчення законодавства про блокування та обмеження доступу до інформації в Інтернет-мережі є необхідним для захисту прав і свобод людини, доступу до інформації, а також формування культури відповідального використання Інтернету.

Право на інформацію, як було проаналізовано у підрозділі 1.3 даної роботи, гарантується низкою міжнародних документів, а саме: Загальною декларацією прав людини [11], Європейською конвенцією з прав людини [12], Рекомендацією CM/Rec(2016)4 Комітету Міністрів Ради

Європи про заходи щодо сприяння та захисту прав людини в Інтернеті [24], Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН з прав людини про заохочення, захист і здійснення прав людини в Інтернеті [25]. В означених документах передбачається, у певних випадках, і можливість обмеження права на свободу слова та інформацію. Зокрема Міжнародний пакт про громадянські та політичні права передбачає певні вимоги щодо обмеження цього права: обмеження має бути чітко передбачене законом, щоб кожен міг його передбачити та зрозуміти. Метою є захист національної безпеки, громадського порядку, здоров'я та моралі людей. [23]

Інтернет – це засіб комунікації, важливе джерело інформації, сучасна соціальна інформаційна структура, що дозволяє кожному отримати доступ до культурних, освітніх, соціальних, політичних та інших ресурсів і різноманітних послуг. Стрімкий розвиток Інтернету приносить революційні зміни в усі сфери суспільного життя, стає потужним чинником соціального, освітнього та культурного розвитку. Це відкриває нові можливості для державних установ, широкої громадськості та освітян, усуває перешкоди для створення та розповсюдження матеріалів і забезпечує універсальний доступ до все більшої кількості цифрових інформаційних ресурсів. Водночас мережа Інтернет може використовуватися для поширення інформації, що загрожує національній безпеці, може містити контент, шкідливий для психічного здоров'я людей, використовуватися для поширення дезінформації тощо. Хоча переваги Інтернету явно переважають потенційні недоліки, ці проблеми не можна ігнорувати.

Обмеження в Інтернеті необхідні, на нашу думку, з таких причин:

1. Контроль інформації. Обмеження в Інтернеті дозволяють урядам контролювати доступ до певної інформації та повідомлень, наданих громадськістю. Його можна використовувати для зміни громадської думки, поширення пропаганди або придушення критики уряду. Уряди можуть використовувати обмеження в Інтернеті для забезпечення політичної стабільності та запобігання поширенню ідеологій або політичних

переконань, які вони вважають загрозою для режиму. Це може включати блокування або обмеження доступу до соціальних мереж, веб-сайтів новин, політичних форумів тощо.

2. Захист національної безпеки. Обмеження в Інтернеті можуть бути необхідними для захисту національної безпеки, зокрема для боротьби з кібератаками, шпигунством, тероризмом і поширенням шкідливої інформації. Вимкнення або блокування доступу до певних джерел інформації може допомогти урядам контролювати потенційні загрози та захистити країну. Деякі країни обмежують доступ до іноземного контенту, щоб захистити свою культурну самобутність і запобігти асиміляції з іншими культурами. Це може включати обмеження зовнішніх веб-сайтів, відео чи музики, які вважаються непопулярними або культурно неприйнятними.

3. Боротьба зі злочинністю та порушенням авторських прав. Обмеження в Інтернеті можуть бути запроваджені для боротьби зі злочинністю, зокрема порушенням авторських прав, розповсюдженням шкідливого чи незаконного контенту, контрафактних товарів тощо. Це може мати форму блокування певних веб-сайтів або обмеження доступу до певних типів вмісту.

Підстави для блокування та обмеження доступу до інформації в мережі визначаються міжнародними документами останніх років. Рекомендація CM/Rec(2016)4 Комітету Міністрів Ради Європи про заходи щодо сприяння та захисту прав людини в Інтернеті визначає, що держава може встановлювати обмеження доступу інформації в Інтернеті тільки за необхідності захисту людей від кіберзлочинів. Означені заходи державної влади повинні обов'язково відповідати статтям 8, 10, 11 Європейської конвенції з прав людини, встановлені національним законодавством, переслідувати законну мету, бути необхідними і пропорційними в демократичному суспільстві [12, 24].

Підставам блокування та обмеження доступу до інформації в Інтернеті присвячена низка положень Резолюції Генеральної Асамблеї ООН з прав людини про заохочення, захист і здійснення прав людини в Інтернеті [25]:

- Організація Об'єднаних Націй визнає право на доступ до Інтернету невід'ємним правом людини. Резолюція закликає країни «заохочувати та підтримувати міжнародне співробітництво для сприяння доступу до Інтернету та розвитку засобів масової інформації та комунікацій у всіх країнах».
- Держави не повинні обмежувати право громадськості на отримання інформації, обмежуючи право людей на розкриття інформації, що становить суспільний інтерес, наприклад, застосовуючи закони щодо клевети і образ, а також питання національної безпеки і антитерористичне законодавство у надто широкий і непропорційний спосіб. Водночас, Асамблея нагадує, що жодна держава, група або особа не може використовувати свободу поглядів та інформації для знищення будь – яких прав і свобод, викладених у Європейській конвенції, зокрема, право на життя, право на справедливий судовий розгляд, на повагу до особистого життя та захист власності.
- Органи державної влади не повинні обмежувати свободу слова та інформації, але і зобов'язанні забезпечити дотримання прав і свобод людини в Інтернет-просторі.
- Резолюція Генеральної Асамблеї приділяє значну увагу дотриманню, під час поширення контенту в Інтернеті, статті 20 Міжнародного пакту ООН про громадянські і політичні права: будь-яка пропаганда війни і всякий виступ на користь національної, расової чи релігійної ненависті, що являє собою підбурювання до дискримінації, ворожнечі або насильства, повинні бути заборонені законом.
- Держави повинні запровадити відповідальність за незаконний контент, особливий акцентуючи на дитячій порнографії та контент, який підбурює до расизму та ксенофобії, ненависті, насильства чи тероризму. [25]

Міжнародні документи та рекомендації ООН по-різному застосовуються країнах світу. Про це свідчать результати дослідження британської фірми Comparitech, що розглядала рівні обмежень і цензури в країнах по всьому світу. Організація рейтингує країни за шістьма критеріями,

враховуючи обмеження на торрент-завантаження, порнографічний вміст, соціальні мережі, VPN (віртуальні приватні мережі), політичні медіа та додатки для обміну повідомленнями/VoIP (голос через Інтернет-протокол або «VoIP»). Кожному критерію надається два бали, за винятком програм обміну повідомленнями/VoIP, яким надається один бал (оскільки багато країн обмежують ці програми, але дозволяють державним установам або місцевим постачальникам телекомунікацій їх використовувати). Країна отримує 1 бал, якщо вміст (торрент-файли, порно, медіа, соціальні мережі, VPN, обмін повідомленнями/VoIP) обмежено, але доступно, 2 бали, якщо контент повністю заборонений. Північна Корея та Китай на першому місці в списку. Далі йдуть Іран, М'янма, Туркменістан і Об'єднані Арабські Емірати з оцінкою 9 і без оцінки, що вказує на те, що в Інтернеті не існує абсолютної свободи. Зокрема, оцінка обмежень в Україні також напрочуд висока, з оцінкою 4 для обмежень соціальних мереж і політичних ЗМІ. [10, 30]

Саме Китай, як свідчать результати дослідження, є яскравим прикладом тоталітарного контролю над інтернет-простором у сфері державного впливу. Варто додати, що інтернет у Китаї заблокований практично з моменту його створення. Не дивно, що глобальна мережа Китаю вважається найбільш закритою в світі. У Китаї з 2003 року існує система фільтрації контенту під назвою «Великий китайський брандмауер» (також відомий як «Золотий щит»). Система обмежує доступ користувачів до контенту через мережу фільтрів, керованих провайдером. Блокується веб-сайти на основі чорних списків і ключових слів. До недавнього часу такі ключові слова, як «Тибет», «Тайвань» і «комунізм», були заборонені. Крім того, країна блокує доступ до багатьох популярних веб-сервісів і онлайн-ЗМІ. До них належать Facebook, Twitter і Gmail (які були заблоковані наприкінці 2014 року), а також заблокована енциклопедія Wikipedia (як ціла сторінка, так і окремі сторінки). CNN, The New York Times та інші новинні видання також недоступні. Водночас варто зазначити, що інтернет-блокада Китаю не поширюється на Гонконг, Тайвань, Макао. Китай постійно

посилює вимоги до використання Інтернету. Громадянам країни заборонено використовувати псевдоніми та аватари, а власники китайських веб-сервісів повністю контролюють опублікований контент і блокують сторінки в разі порушень. Влада країни витлумачила цю блокаду як необхідність забезпечення безпеки та національного суверенітету [10, 30].

В тоталітарній Північній Кореї з початку 2000-х років комуністична влада вживає жорстких заходів щодо контролю за доступом громадян до Інтернету. Створивши внутрішню мережу під назвою Kwangmyong, уряд залишив громадянам єдиний спосіб підключення до Інтернету. Ця внутрішня мережа суворо контролюється та регулюється урядом і обмежує сайти та служби. Крім того, державною владою встановив численні брандмауери та фільтри для обмеження доступу до іноземних веб-сайтів. Уряд має доступ до Інтернету і може стежити за діяльністю громадян. Це допомагає уряду контролювати своїх громадян і гарантувати, що вони не беруть участі в діяльності, яка може вважатися загрозою для режиму. Крім того, веб-сайт використовувався для просування північнокорейської культури та критики Сполучених Штатів та інших західних країн. Що стосується інфраструктури внутрішньої мережі, то в Північній Кореї існує лише близько 1000 веб-сайтів і загалом 5 провайдерів. Для порівняння, у Сполучених Штатах майже 300 мільйонів веб-сайтів і сотні інтернет-провайдерів. Цей обмежений доступ до Інтернету створює величезну прірву між Північною Кореєю та рештою світу, оскільки країна не може скористатися перевагами сучасних технологій або отримати доступ до величезної кількості інформації в Інтернеті [30]. Це обмеження негативно вплинуло на економічний розвиток країни, оскільки північнокорейські підприємства не можуть вийти на світові ринки та обмежуються внутрішніми клієнтами.

У сучасному світі, за нормами міжнародного права, безпідставні жорсткі заборони у доступі до інформації, зокрема і в Інтернеті, є порушенням прав людини. Адже Загальна декларація прав людини зазначає: «Кожен має право на свободу переконань і на їхнє вираження, яке включає

свободу дотримуватись своїх переконань, шукати, отримувати і поширювати інформацію та ідеї будь-якими засобами і незалежно від державних кордонів». [11]

Після розпаду Радянського Союзу в усіх пострадянських країнах конституції передбачали права і свободи. Проте, навіть за нормативно-правових гарантій, ці права не завжди мають можливість бути повноцінно реалізованими та належним чином захищеними. За останні десятиліття у незалежних пострадянських країнах інституалізація демократичної політики, громадянських прав і свобод, увага до демократичних цінностей не завжди призводили до ефективних демократичних інституцій, незалежних ЗМІ, справді незалежного судочинства та активних форм демократії. Це підтверджують звіти громадянського суспільства та інших правозахисних організацій, які звертали увагу на систематичні порушення прав людини в цих країнах протягом останніх трьох десятиліть.

Розрив між законодавчими нормами та реальним впровадженням, тобто розрив між захистом прав і можливістю їх реалізації, зумовлений деформацією цінностей демократичного розвитку, поверховістю демократії. Виникає суперечлива ситуація: з одного боку, державні інституції зобов'язані визнавати, гарантувати та захищати громадянські та політичні права і свободи, а з іншого боку, в умовах авторитарних режимів чи деформованих демократій сама державна система (відкрита чи таємна) призведе до обмеження, ускладнення або навіть неможливості реалізації та захисту цих прав. Тиск на демократичні цінності або відмова від їх реалізації відповідно до проголошених конституційних норм даної країни неминуче призведе до деформації демократичної системи гарантованих конституцією громадянських і політичних прав і свобод. [27]

В нашій країні право на свободу вираження поглядів, а також і можливі підстави обмеження цього права в Інтернеті визначаються Конституцією [13], Законами України «Про інформацію» [14], «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» [20], «Про електронні

комунікації» [19], «Про доступ до публічної інформації» [32], а також вищевказаними міжнародними документами ООН і Ради Європи.

Беззаперечну основу національного законодавства України у сфері прав людини становить Конституція України, яка гарантує основні права людини, встановлює механізми захисту прав людини, регулює діяльність вищих органів державної влади та місцевого самоврядування. Конституція України (ст. 34) гарантує право на свободу думки і її вираження, право на вільне вираження думок і переконань, право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати усну, письмову або іншу інформацію [13]. Механізмами забезпечення права громадян на доступ до інформації є правові принципи, норми (правові гарантії), а також умови та вимоги до діяльності державних органів, органів місцевого самоврядування, посадових осіб і громадян, які в сукупності забезпечують захист, виконання та збереження інформації. Усе це забезпечує дотримання, забезпечення та захист прав наших громадян на інформацію позовні відносини. Водночас вітчизняна законодавча база проблеми обмеження та блокування доступу до інформації в Інтернеті недосконала. Зокрема, жоден із вищевказаних Законів України не містить вичерпного переліку інформації, доступ до якої заборонений, або критеріїв, за якими повинна відбуватися фільтрація Інтернет-контенту.

Право на інформацію (тобто «право вільно збирати, зберігати, використовувати та поширювати інформацію») визнається політичним правом ключовими представниками конституції країни. Це може бути результатом ідеології та світогляду, виробленого під час політизованого режиму. Проте право на самовираження, особливо право на інформацію, є, звісно, не лише політичним правом людей, а й природним індивідуальним правом, як право на життя та свободу пересування. Це право належить людині від народження і виходить за рамки права брати участь у політичному житті країни. Варто зазначити, що Конституційний Суд України постановив, що збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу державою, органами місцевого

самоврядування, юридичними або фізичними особами без згоди особи є втручанням у життя особи та його/її конфіденційність. Втручання у життя особи допускається лише за обставин, передбачених законом, і лише з міркувань безпеки, економічного добробуту та прав людини.[27]

Низка рішень Європейського суду з прав людини стосувалися значеної проблеми. Використання державою технологій блокування та фільтрації часто порушує загальновизнані міжнародні зобов'язання, що гарантують вільне вираження думок і переконань. Основними проблемами в цьому відношенні є: відсутність передбачених законом підстав і стандартів для обмежень, недостатність доказів, довільне або надмірне застосування, несумісність із цілями, встановленими Конституцією та міжнародними актами, непропорційність та відсутність участі судових органів чи урядів.

В сучасній Україні законодавча база регулювання Інтернет-сектору є недостатньою, потребує розробки і вдосконалення. Розкриття проблеми обмеження та блокування доступу до інформації в Інтернеті в нашій державі видається неповним без згадки про конкретні обставини обмеженого доступу до Інтернет-ресурсів, які торкнулися України в останні роки. Відповідно до звіту «Свобода Інтернету 2019», опублікованого міжнародною правозахисною організацією FreedomHouse, Україна оцінена як «дещо вільна» щодо свободи Інтернету з оцінкою 45 зі 100. У звіті зазначається, що уряд заблокував понад 200 веб-сайтів і що кількість законопроектів, запропонованих для розширення списку, посиляючись на проблеми національної безпеки, зростає. Ефективність вищезазначених заходів є сумнівною, оскільки обмеження на вищезгадані веб-сайти не роблять їх непридатними для використання, є способи обійти заборону. Така поведінка становить величезну загрозу для реалізації права на свободу вираження поглядів і права на доступ до інформації. Ці обмеження вводяться в інтересах національної безпеки, але законопроект не відображає обґрунтованості обмежень щодо кожного веб-сайту; багато вмісту на веб-сайті просто не містить інформації, яка може бути використана в так званій «кібервійні». [1]

Небезпека в обмеженні питань свободи слова в Інтернеті полягає в слабкому вітчизняному законодавстві. Дослідження, проведене ГО «Платформа прав людини», дійшло висновку: «Аналіз законопроектів, зареєстрованих у Верховній Раді України після парламентських виборів 2014 року, показує, що незважаючи на оголошений процес демократичного розвитку в нашій країні, багато законодавчих органів не діють». Ці ініціативи реалізуються під виглядом збереження безпеки, вони становлять серйозну загрозу реалізації основних прав і свобод людини, особливо в Інтернеті. Найчастіше погрози поєднуються з відсутністю чітких та обґрунтованих підстав для обмеження свободи вираження поглядів чи втручання у право особи на конфіденційне спілкування та відсутністю ефективних механізмів контролю за свободою вираження поглядів, зокрема механізмів судового контролю, коли представник правоохоронного органу діє таким чином, що може протиправно перешкоджати його виконанню. [33]

Отже, вивчення законодавства про блокування та обмеження доступу до інформації в Інтернет-мережі є необхідним для захисту прав і свобод людини, доступу до інформації, а також формування культури відповідального використання Інтернету.

Підстави для блокування та обмеження доступу до інформації в мережі визначаються у Рекомендації CM/Rec(2016)4 Комітету Міністрів Ради Європи про заходи щодо сприяння та захисту прав людини в Інтернеті та в Резолюції Генеральної Асамблеї ООН з прав людини про заохочення, захист і здійснення прав людини в Інтернеті.

Обмеження в Інтернеті можуть застосовуватися з причин необхідності контролю інформації, захисту національної безпеки, боротьби зі злочинністю та порушенням авторських прав.

В сучасній Україні законодавча база регулювання Інтернет-сектору, державного обмеження свободи слова є недостатньою, потребує подальшої розробки і вдосконалення.

2.3. Роль судової практики в регулюванні свободи слова в мережі

Інтернет

Судова практика в регулюванні свободи слова в мережі Інтернет відіграє важливу роль у розвитку права, дає можливість зрозуміти, як суди тлумачать закони і застосовують їх щодо конкретних випадків, пов'язаних зі свободою слова в онлайн-просторі.

Суди виявляють достатню гнучкість у визначенні обґрунтованості обмежень (втручань) у реалізацію свободи вираження поглядів в мережі Інтернет. Європейський суд з прав людини неодноразово зазначав, що справа має розглядатися в кожному конкретному випадку з урахуванням конкретних обставин. Відповідно до постанови Європейського суду з прав людини, свобода висловлювати політичні погляди є основою європейського громадського порядку. Як зазначив Суд у своєму рішенні у справі «Об'єднана комуністична партія Туреччини проти Туреччини» (№ 19392/92, стаття 45, рішення від 30 січня 1998 року): «Немає сумніву, що демократія є важливою ознакою європейського громадського порядку». [34]

Основоположність демократичних принципів, перш за все, впливає з преамбули Європейської конвенції з прав людини: найкращі гарантії поваги та подальшої реалізації прав людини та основних свобод є ключем до ефективного функціонування демократії. У тексті преамбули Європейської конвенції з прав людини міститься положення про спільну спадщину європейських націй, їх політичні традиції, ідеали свободи та верховенства права, що є фундаментальних цінностями Європейської конвенції з прав людини. Європейська конвенція з прав людини спрямована на збереження та просування ідеалів і цінностей демократичного суспільства, що знаходить практичну реалізацію у рішеннях Європейського суду з прав людини. .

Справа «Стекель проти України» (№ 33014/05, рішення від 5 травня 2011 р.) є випадком втручання, яке порушує стандарти законності. Національний суд не лише визнав газету винною, присудив їй компенсацію за моральні страждання та зобов'язав спростувати поширену нею

інформацію, а й вимагав від її редактора публічних вибачень. Посилаючись на відповідні джерела та газетні коментарі, Європейський суд з прав людини постановив, що публікація, про яку йдеться, є дослівною копією матеріал, опублікований на веб-сайті новин в Інтернеті. Суд постановив, що відсутність належних гарантій для використання журналістами інформації, отриманої з Інтернету, є порушенням статті 10 Європейської конвенції, визнавши, що в національному законодавстві не було чітких, недвозначних і зрозумілих положень щодо використання інформації, отриманої з мережі Інтернет. Інтернет-ресурси не дають можливості передбачити наслідки своїх дій. У цій справі Суд також вперше визнав, що статтю 10 Європейської конвенції слід тлумачити так, що держави мають позитивне зобов'язання створити належну правову базу для забезпечення ефективного захисту свободи вираження поглядів журналістів в мережі Інтернет. [35]

Втручання влади у реалізацію свободи слова в інтернет-просторі досить часто виправдовується законом і служить легітимній меті. В той же час подібні випадки можуть кваліфікуватися як порушення статті 10 Європейської конвенції з прав людини, якщо втручання у свободу вираження поглядів надмірне. На підтвердження можемо навести справу «Швидка проти України» (№ 17888/12, рішення від 30.10.2014): 24 серпня 2011 року з нагоди 20-ї річниці незалежності України экс-президент України поклав вінок до пам'ятника Шевченку в Києві. Після цього 63-річна заявниця підійшла до вінка і перерізала стрічку з написом «Президент України Віктор Янукович». За її словами, таким чином вона як опозиціонер намагалася висловити протест проти його політики як тогочасного глави держави. Наступного дня заявницю було затримано. Вона відмовився визнавати свою провину та була засуджена до десяти днів адміністративного арешту. Заявниця подала апеляцію, посилаючись на статтю 10 Європейської конвенції з прав людини, стверджуючи, що її дії були вираженням громадянської позиції та що вона не мала ані хуліганських мотивів, ані наміру порушити громадський порядок чи спокій. Однак апеляційний суд

відхилив апеляцію заявниці. Заявниця звернувся до Європейського суду з прав людини за статтею 10 Європейської конвенції з прав людини, в якій зазначено, що дії заявника мали на меті донести до оточуючих під час перерізання стрічки певні уявлення про Президента України. На її думку, цей крок був актом політичного самовираження і покарання є втручанням у права заявниці (відповідно до статті 10 Європейської конвенції з прав людини). Потім суд розглядає, чи є втручання юридично виправданим, служить законній меті та необхідним у демократичному суспільстві. Суд визнав, що втручання мало законну підставу (ст. 173 Кримінально-процесуального кодексу) та законну мету (охорона громадського порядку та прав інших осіб), а тому зосередився на питанні необхідності втручання. Тому він зазначив, що відповідно до положень Закону про адміністративні правопорушення та роз'яснень Пленуму ВС України позбавлення волі за адміністративні правопорушення має відбуватися лише у виняткових випадках. Незважаючи на це, національний суд засудив 63-річну несудиму заявницю до найсуворішого покарання за вчинення злочину без насильства чи небезпеки. Національні суди використали це як підставу для покарання заявниці за відмову визнати себе винною і незгоду змінити свої політичні погляди. Європейський же суд з прав людини постановив, що це було необґрунтовано, а тому накладене покарання було непропорційним поставленим цілям і порушило статтю 10 Європейської конвенції з прав людини. [36]

Звертаємо увагу, що перевірка пропорційності втручання у свободу вираження поглядів часто залежить від того, чи йдеться про фактичні чи оціночні судження, і Європейський суд з прав людини провів чітке розмежування між ними. Адже факти можна перевірити, оціночні судження – суто суб'єктивні та за своєю суттю недоказові. Неможливість довести правдивість рішення про оцінку порушує саму свободу вираження поглядів, істотну складову прав, гарантованих статтею 10 Європейської конвенції з прав людини. Варто також зазначити, що оціночні судження не виключають втручання у свободу слова. Пропорційність втручання, як неодноразово

зазначали суди, може залежати від того, чи має таке рішення «достатню фактичну основу», оскільки навіть оціночні судження без будь-якої фактичної основи можуть бути надмірними. Розглянемо означене твердження на прикладі випадків з практики Європейського суду з прав людини:

- У справі «Прагер і Обершлік проти Австрії» (№ 15974/90, рішення від 26 квітня 1995 р.) журналіст-позивач звинуватив суддю в незаконних діях (поводженні з підсудним як із засудженим). Однак заявнику не вдалося довести в національних судах, що його заява була правдивою (якщо вона була фактом) або достовірною (якщо вона була оціночним судженням), тому суд наказав вилучити її і наклав штраф оскільки порушення було настільки серйозним, що завдало шкоди.

- У справі Шопфер проти Швейцарії (№ 25405/95, рішення від 20 травня 1998 р.) адвокат заявника провів прес-конференцію, на якій заявив, що у кримінальній справі його клієнта місцева влада систематично порушувала права людини. Судові органи та прокуратура дотримуються норм Європейської конвенції з прав людини, зокрема вказівок щодо арешту особи без ордеру та відмови у зміні адвоката, зазначаючи, що дружина його клієнта повідомила, що на неї чинився тиск з боку влади, щоб вона змінила свого адвоката. Після вищезгаданої прес-конференції кілька ЗМІ опублікували попередні звинувачення заявника на адресу влади. Професійна асоціація адвокатів притягнула заявника до дисциплінарної відповідальності та оштрафувала його на 500 франків за наклепницьку критику судових та правоохоронних органів замість використання доступних засобів правового захисту для оскарження його передбачуваної протиправної поведінки. Європейський суд з прав людини дійшов наступних висновків: по-перше, критика скаргника була необґрунтованою; по-друге, адвокат відразу після отримання вироку суду першої інстанції щодо свого клієнта запитав ЗМІ про публічність кримінальної справи, а не оскаржував вирок в апеляційному порядку, як це було зроблено після прес-конференції. Крім того,

Європейський суд з прав людини взяв до уваги невеликий розмір штрафу. З огляду на вищезазначене, Європейський суд з прав людини дійшов висновку, що втручання у свободу вираження поглядів заявника було належним за відсутності порушення статті 10 Європейської конвенції з прав людини.

- Справа Моріс проти Франції [ВП] (№ 29369/10, рішення від 23 квітня 2015 р.) стосувалася статті, опублікованої адвокатом у газеті Le Monde щодо стверджуваних неналежних дій судді щодо його клієнта. Адвокат назвав дії судді «поблажливими» та «повністю такими, що суперечить принципам чесності та справедливості». Адвокат, який зробив коментарі, раніше брав участь у резонансній кримінальній справі та не зміг належним чином перевірити ключові докази у справі або передати їх іншому судді у встановленому законом порядку для провадження конкретної кримінальної справи. Європейський суд з прав людини визнав у даній справі порушення статті 10 Європейської конвенції. Однак найважливішим у цій справі є те, що суд встановив, що оціночне рішення заявника мало «достатню фактичну основу». Тому Європейський суд з прав людини визнав це втручання у свободу вираження поглядів заявника непропорційним і таким, що порушує статтю 10 Європейської конвенції з прав людини. [38]

Основною метою гарантування свободи вираження поглядів є захист цієї свободи від неправомірного втручання з боку держави.

У справі «Гуерра та інші проти Італії» (№ 14967/89, рішення від 19 лютого 1998 р.), що стосувалася інформації про небезпеку підприємств хімічної промисловості та ненадання державою інформації. Суд спочатку постановив, що свободу отримувати інформацію, передбачену статтею 10 Європейської конвенції з прав людини, не можна розуміти як накладання позитивного зобов'язання на органи державної влади поширювати або надавати інформацію. Цивільні суди постановили, що право на свободу інформації забороняє урядам обмежувати доступ особи до інформації, яку інші бажають або можуть забажати надати їм (Leander проти Швеції). Проте пізніше Суд зазначив, що хоча стаття 10 не зобов'язує державу поширювати

інформацію, державні органи можуть бути зобов'язані вжити заходів для забезпечення реалізації свободи вираження поглядів. Суд розглянув це питання у справі Озгур Гундем проти Туреччини (№ 23144/93, стаття 43, рішення від 16 березня 2000 р.) і нагадав про вирішальну роль свободи вираження поглядів як передумови для функціонування демократії. [39]

Ефективне та необмежене використання свободи слова залежить не лише від зобов'язань держави щодо невтручання, але може також вимагати активних захисних заходів, навіть у сфері людських стосунків. Визначаючи, чи має держава позитивні зобов'язання, слід звернути увагу на справедливий баланс між інтересами суспільства в цілому та інтересами окремих осіб, що є характерною рисою всієї Європейської конвенції. Обсяг цих зобов'язань принципово відрізняється з огляду на різноманітність обставин, притаманних країнам-учасницям Конвенції, складність підтримки правопорядку в сучасних суспільствах, а також вибір пріоритетів і розподіл ресурсів. Крім того, цей обов'язок не слід тлумачити як покладання неможливого або непропорційного тягара на органи влади. Поняття «свобода інформації» охоплює право на доступ до інформації і відмова надати інформацію про запит є порушенням Конвенції підтверджується рішенням Європейського суду з прав людини 2013 р. (Youth Human Rights Initiative проти Сербії, № 48135/06, рішення від 25 червня 2013 року). [10, 41]

Відповідно до статті 10 Європейської конвенції з прав людини обмеження доступу до інформації як частини права на свободу вираження поглядів повинні бути передбачені законом і мати законну мету (встановлюватися в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності чи громадської безпеки, щоб запобігти заворушень або злочинів, для захисту здоров'я чи моралі, захисту репутації чи прав інших осіб, запобігання розголошенню конфіденційної інформації або для збереження авторитету та неупередженості судів), що є необхідним у демократичному суспільстві. Щодо того, чи є втручання необхідним, критерії такі ж, як і в інших випадках втручання у відповідні права, передбачені Європейською конвенцією з прав

людини. Крім того, у своїй практиці (за ст. 10 Європейської конвенції) Європейський суд з прав людини зазначив, що національні органи влади повинні надати обґрунтування для обмеження права на інформацію, підкресливши, що доступ до певної інформації не може бути автоматично обмежений без урахування суспільних інтересів.

У справі «Яновіц та інші проти Росії» (№ 55508/07 та № 29520/09, рішення від 21 жовтня 2013 р.) заявниками були родичі польських офіцерів і чиновників, які у 1939 р. утримувалися в радянських концентраційних таборах і в'язницях, коли Червона армія напала на Польщу у вересні, а в квітні та травні 1940 року вони разом із понад 21 000 інших були позасудово страчені радянськими спецслужбами. Жертв поховали у братських могилах у Катинському лісі. Розслідування різанини почалося в 1990 році, але закінчилося в 2004 році. Текст постанови про припинення розслідування залишався конфіденційним і на момент ухвалення рішення суду був недоступний для заявника. Російські суди не задовольнили їхні неодноразові прохання надати їм можливість ознайомитися з вироком і зняти гриф секретності. Російська влада також відмовилася надати Європейському суду з прав людини копію рішення, аргументуючи це тим, що документ не має вирішального значення для справи заявників і що національне законодавство забороняє розголошувати конфіденційну інформацію. У результаті уряд відхилив запит суду про надання копії рішення від вересня 2004 року про закриття розслідування у Катині на тій підставі, що це рішення було законодавчо під грифом «цілком таємно» на національному рівні та забороняло уряду оприлюднювати його. Суд нагадав, що навіть якщо це було питання національної безпеки, концепції легітимності та верховенства права в демократичному суспільстві вимагали, щоб заходи, які зачіпають основні права людини, могли бути оскаржені в рамках певних змагальних процедур в уповноважених незалежних органах. Не маючи можливості ефективно оскаржувати рішення, прийняті органами виконавчої влади з міркувань

національної безпеки, національні установи можуть довільно втручатися в права, захищені Європейською конвенцією. [41]

Європейський суд з прав людини зазначив, що в цій справі національний суд не зміг серйозно розглянути вимогу уряду про те, що інформація, яка міститься в рішенні про закриття кримінальної справи, повинна залишатися конфіденційною понад 70 років після інциденту. Обсяг їхнього розслідування обмежувався перевіркою того, що рішення про розсекречення було прийнято в межах адміністративних повноважень відповідних органів, і не було незалежного перегляду того, чи було достатньо фактичних підстав для висновку, що його розсекречення становить загрозу. Вони не обговорювали суть аргументу про те, що це рішення завершило розслідування одного з найсерйозніших порушень прав людини за наказом вищих радянських чиновників і, отже, не підпадало під дію державного законодавства. Родичі загиблих розкрили обставини їхньої смерті. Суд дійшов висновку, що надання копії рішення 2004 року про закриття кримінальної справи не матиме впливу на національну безпеку Росії. [41]

Причини обмеження права на свободу інформації мають бути «належними та достатніми». Застосування цих стандартів можна продемонструвати на прикладі рішення Європейського суду з прав людини у справі «Обсервер і Гардіан проти Сполученого Королівства» (рішення № 13585/88 від 26 листопада 1991 р.). Європейський суд з прав людини розглянув заяву скажників проти національного суду, який заборонив їм публікувати інформацію зі спогадів колишнього офіцера британської контррозвідки. Основним предметом судового розслідування було рішення англійських судів про застосування попередньої судової заборони (під час розгляду позову по суті) у відповідь на запит Генерального прокурора щодо поширення інформації. [39]

Обмеження права на свободу слова необхідні для захисту справедливості та інтересів національної безпеки. Підстави для обмежень суд визнав «розумними»: вони стосувалися запобігання інтересам контррозвідки,

яким могла зашкодити публікація мемуарів колишнього співробітника, повний зміст яких на той час не був відомий. Суд також погодився з «достатністю» висунутих аргументів, зазначивши, зокрема, що англійські суди не просто автоматично застосували попередній прецедент для такої заборони, але «визнали, що справа включала конфлікт між суспільним інтересом у запобіганні та суспільним інтересом. Відповідний матеріал розкривається, а конкретні конфлікти вирішуються шляхом ретельного зважування міркувань на користь усіх сторін [39].

Повинен існувати прямий причинно-наслідковий зв'язок між наданням доступу до інформації та заподіянням шкоди захищеному інтересу. Розпорядник інформації повинен пояснити, як розкриття завдасть шкоди, тобто як надання доступу до інформації (причина) може завдати шкоди захищеним інтересам (результат). Тому необхідно продемонструвати об'єктивний зв'язок між отриманням конкретної інформації в конкретній ситуації та подальшим заподіянням шкоди охоронюваним інтересам. Розпорядник також повинен пояснити, які істотні, серйозні негативні наслідки можуть виникнути для охоронюваних інтересів у разі надання доступу до запитуваної інформації. Істотність шкоди є категорією оцінки, застосування якої залежить від обставин конкретного випадку. Щодо свободи комунікації інформації та ідей, то це може відбуватися різними способами: усні заяви та публікації всіх видів, зображення та відео, твори мистецтва, акції (протести) та носіння певного одягу.

Питання свободи слова стосується насамперед діяльності журналістів і ЗМІ. Зважуючи інтереси для визначення пропорційності втручання, суди також визначають шкоду, яку розголошення може завдати захищеним інтересам. Таким чином, у рішенні у справі «Олексій Овчінніков проти Росії» (заява № 24061/04, рішення від 16 жовтня 2010 р.) заявник і журналіст оскаржили свою цивільну відповідальність за розголошення інформації про своє приватне життя в газетній статті. Родичі високопосадовців (діти двох федеральних суддів і онук заступника начальника обласного ГИБДД) скоїли

злочини проти кількох неповнолітніх під час відпочинку в дитячому таборі. Вся оприлюднена інформація базується на офіційних розслідуваннях і є достовірною. У статті заявник назвав імена неповнолітніх правопорушників та їхніх родичів. Однак до того, як його стаття була опублікована, інформація стала надбанням громадськості, підхоплена іншою газетою та викликала обговорення в Інтернеті. [41]

Європейський суд з прав людини визнав, що захист особистості неповнолітніх правопорушників та їхніх родичів був значно меншим, і що конфіденційність більше не є важливішою вимогою, ніж свобода поширення інформації. Водночас суди визнають, що за певних обставин може бути розумним обмежити копіювання інформації. Це стало надбанням громадськості, наприклад, щоб запобігти подальшому поширенню деталей, які не є частиною приватного життя людини. Суд підкреслив, що право особи на ефективний захист її чи її приватного життя має перевагу над свободою преси, якщо публікація стосується подробиць приватного життя особи з єдиною метою задоволення цікавості певної аудиторії. Європейський суд з прав людини визнав, що інформація про причетність до інциденту онука чиновника не сприяла такому публічному обговоренню. Громадськість не має законного інтересу знати про сімейні справи цієї людини, які не мають відношення до його службових обов'язків. Суд встановив, що онук є неповнолітнім і не потребує притягнення до кримінальної відповідальності. Таким чином, цей випадок відрізняється від того, що журналісти висвітлюють кримінальні провадження, тим самим реалізуючи свої права та виконуючи свій обов'язок щодо поширення інформації, що становить суспільний інтерес. Суд дійшов висновку, що публікація заявником імені неповнолітнього та офіційного становища його родичів не сприятиме обговоренню питань законного суспільного інтересу. Хоча ця інформація була опублікована в інших газетах, цивільна відповідальність проти скаржника була виправданою, щоб запобігти подальшому висвітленню ЗМІ приватного життя скаржника. Порушення ст. 10 Конвенції немає. [41]

З часом шкода інтересам, які захищаються, може зменшитися. Справа Editions Plon проти Франції (заява № 58148/00, ухвалена 18 квітня 2004 р.) стосується обмежень на розповсюдження інформації, але подібний підхід може застосовуватися до обмежень доступу до інформації. Компанія-заявник опублікувала книгу з детальним описом секретної історії хвороби пана Міттерана, колишнього президента Франції (зокрема, останній страждав на рак і приховував це близько 10 років, поки був президентом). Книга вийшла через дев'ять днів після смерті колишнього президента. Наступного дня за терміновим зверненням родини загиблого суд постановив тимчасово заборонити розповсюдження книги. Причина – скарга родини, порушення правил лікарської таємниці, порушення права померлого на приватне життя та завдання психологічної шкоди сімейним стосункам.

Приблизно через 10 місяців суд виніс рішення по суті справи, ухваливши призупинити заборону на розповсюдження книги на невизначений термін і виплатити позивачеві моральні збитки. Суд визнав законність інтересів, захищених спеціальними обмеженнями, застосованими французькими судами («для запобігання розголошенню конфіденційної інформації», «для захисту прав інших»). Суд також вважав, що книга становить суспільний інтерес (право суспільства бути поінформованим про будь-яку серйозну хворобу глави держави та можливість особи, яка знає про свою важку хворобу, займати найвищу державну посаду) і суспільний інтерес до прозорості політичного життя). Європейський суд визнав, що тимчасова заборона була розумною та пропорційною, особливо з огляду на час публікації книги (незабаром після смерті пана Міттерана) і той факт, що шкода репутації померлого була особливо серйозною за цих обставин. У той же час Суд постановив, що подальша постійна заборона на розповсюдження книги порушує статтю 10 Конвенції, оскільки вона не відповідає «нагальній суспільній потребі» і тому є непропорційною, і «минув довший період часу». Зростаючий інтерес громадськості до дискусій адміністрації Міттерана переважив необхідність захисту медичної таємниці президента. На момент

ухвалення рішення судом книга розійшлася накладом 40000 примірників, вона також була поширена в Інтернеті та довго обговорювалася в пресі.[41]

Отже, судова практика в регулюванні свободи слова в мережі Інтернет відіграє важливу роль у розвитку права, дає можливість зрозуміти, як законодавчі норми застосовуються щодо конкретних випадків, пов'язаних зі свободою слова в онлайн-просторі.

Збереження та просування ідеалів і цінностей демократичного суспільства, закріплених у Європейській конвенції з прав людини, знаходить практичну реалізацію у рішеннях Європейського суду з прав людини.

Судова практика Європейського суду з прав людини є підтвердженням основної мети гарантій свободи слова, зокрема і в мережі Інтернет, – захист цієї свободи від неправомірного втручання з боку держави.

Обмеження доступу до інформації як частини права на свободу вираження поглядів повинні бути передбачені законом і мати законну мету. Національні органи влади повинні надати обґрунтування для обмеження права на інформацію, адже доступ до певної інформації не може бути обмежений автоматично, без урахування суспільних інтересів.

РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СВОБОДИ СЛОВА В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

3.1. Проблеми свободи доступу до інформації в мережі Інтернет

Інтернет суттєво вплинув на всі сфери людської діяльності та розширив можливості для спілкування: більше учасників тепер можуть надсилати більше інформації все більшій кількості людей на вищій швидкості, використовуючи більше засобів масової інформації. Для сучасних спільнот громадян, які взаємодіють на комунікативному рівні, Інтернет виконує ту ж функцію, що й агора (ринок або місце громадських зустрічей) для жителів грецьких міст-держав або форум для римлян. Тобто це місце для взаємодії з іншими, обговорення поточних подій і визначення особистої та групової ідентичності.

У той час як Інтернет надає важливі можливості для реалізації та захисту прав людини, можливості для порушення прав людини через Інтернет також зростають із неймовірною швидкістю. Широке використання Інтернету викликало негативну реакцію з боку державних регуляторів. Побоюючись ознак соціальної чи політичної радикалізації, країни все більше обмежують доступ до Інтернету або контролюють його використання за допомогою передових технологій і криміналізують певні форми онлайн-вираження. Інтернет унікальний у своїх перевагах, таких як швидкість, універсальність і відносна анонімність, які він забезпечує.

5 липня 2012 року Рада ООН з прав людини ухвалила важливу резолюцію «Про заохочення, захист і здійснення прав людини в Інтернеті». Резолюція, запропонована Швецією, має широку підтримку міжнародної спільноти. У резолюції йдеться: «Відповідно до статті 19 Загальної декларації прав людини, права, якими користуються офлайн, мають бути однаково захищені в Інтернеті, включаючи свободу вираження поглядів, незалежно від кордонів і в будь-яких засобах масової інформації. Це

свідчить про те, що свобода самовираження відіграє особливу роль в інформаційному суспільстві та Інтернеті, що є вкрай необхідним в епоху цифрових технологій, яка має дві сторони медалі: збільшення можливостей досягнення свободи самовираження та, водночас, обмеження можливостей для зростання. [25]

Необхідно відповідально використовувати нові можливості, оскільки вони відкривають нові шляхи для порушень прав людини: поширення мови ненависті, жорстокого поводження з дітьми та підбурювання до тероризму. У контексті захисту прав людини нові проблеми виникли також у нагляді за свободою слова та інформації. Право на свободу вираження поглядів охоплює всі форми вираження поглядів: усне та письмове, свободу преси, включаючи друковані та онлайн-медіа, а також усі форми мистецтва. Таке розширене тлумачення міститься в статті 19 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, що, як і стаття 19 Загальної декларації прав людини, передбачає право на свободу вираження поглядів.[23]

У контексті потенціалу Інтернету як засобу взаємодії та глобальної комунікації свобода самовираження стає дуже важливою. Водночас зобов'язання держав щодо захисту прав людини також набули нового виміру.

Право людини на свободу слова традиційно було спрямоване проти державної влади чи цензури слова. Однак не менш важливим є горизонтальний вплив закону на приватних суб'єктів, таких як власники ЗМІ, посередники, інтернет-провайдери тощо, які також повинні поважати, захищати та забезпечувати свободу вираження поглядів. Держави мають позитивне зобов'язання захищати осіб від приватних та інституційних обмежень свободи слова. З цією метою були встановлені внутрішні процесуальні правила для журналістів, щоб забезпечити здійснення ними свободи вираження поглядів. Тим часом проблеми зберігаються через фінансові інтереси та політичне втручання. Відповідно до принципу «застосовно офлайн, застосовно онлайн», складові елементи права на свободу вираження поглядів також повинні застосовуватися до цифрового

середовища як «цифрові права».

На практиці суди тлумачать статтю 10 Європейської конвенції, використовуючи однакові принципи як для онлайн-, так і для офлайн-справ. Однак це не заважає враховувати особливості Інтернету. [41] Зокрема, такі фактори, як вплив, доступність, тривалість та асинхронність Інтернет-інформації, є братимуться до уваги судами при розгляді справ. Наприклад, інформація доступна не лише на момент публікації, але й у будь-який час у майбутньому. У редакційній статті газети «Правое дело» та у справі Штекель проти України Суд підкреслив різницю між Інтернетом і друкованими ЗМІ та відзначив здатність Інтернету зберігати та передавати інформацію [35].

Можна очікувати, що кількість Інтернет-справ значно зросте. Відкритість Інтернету практично позбавляє держави можливості контролювати типи контенту, ідей, думок чи інформації, які їхні громадяни можуть надавати чи ділитися. Водночас розвиваються нові Інтернет-технології, які дозволяють урядам контролювати Інтернет-трафік у вигляді з'єднань і контенту. Останнє призвело до зростання популярності інструментів, які забезпечують анонімність творців контенту, в той час як існують прагнення заборонити такі інструменти. Ці інструменти включають віртуальні приватні мережі (VPN) і анонімайзери. Це свідчить про те, що Інтернет створює нові виклики свободі вираження поглядів і право отримувати й поширювати інформацію незалежно від державних кордонів.

Одним із важливих структурних елементів права на свободу вираження поглядів є право на анонімність. Існує давня традиція анонімного (або псевдонімного) висловлення думок серед авторів друкованих ЗМІ, книг, критичних репортажів (наприклад, повідомлень про протиправну діяльність). Тому анонімність в Інтернеті вважається частиною свободи слова. Анонімність пов'язана з певними проблемами, такими як наклеп або переслідування в Інтернеті, особливо анонімна критика дій уряду з боку викривачів, що може дуже дратувати уряд. Деякі намагаються боротися з анонімністю, вимагаючи реєстрації або використовуючи спеціальне

програмне забезпечення. В Ірані, наприклад, користувачі Інтернет-кафе повинні пройти процес реєстрації, приватні постачальники послуг, такі як сторінки коментарів у газетах, також повинні зареєструватися. Соціальні мережі, зокрема Facebook, також наполягають на ідентифікації користувачів.

Придушення незаконного анонімного висловлювання може підірвати право на онлайн-анонімність як частину свободи слова. Таким чином, будь-яке обмеження прав повинно враховувати критерії, викладені в статті 10 Європейської конвенції з прав людини, і бути розкрито в практиці Європейського суду з прав людини.

Наступним структурним елементом права на свободу слова або вираження поглядів є право повідомляти про незаконну діяльність. Практика звітування про незаконну діяльність підтримується деякими країнами як спосіб виявлення недоліків у діяльності підприємств чи установ, і тому корисна для функціонування демократії, виявлення випадків корупції.

Використання свободи слова таким чином також може бути суперечливим, наприклад, коли йдеться про державну таємницю, як у випадку з WikiLeaks. Існують способи повністю запобігти публікації конфіденційної інформації в Інтернеті, тому питання про відповідальність залишається одним із тих, де підвести межу. Наприклад, публікація в Інтернеті інформації, яка може загрожувати життю політичних дисидентів, може вважатися непропорційною меті викриття зловживань. Однак незалежна правозахисна група Article 19 та інші справедливо розкритикували кроки, вжиті такими компаніями, як PayPal, Amazon і EveryDNS.net, щоб закрити WikiLeaks, які також обмежують свободу слова. [42]

Підхід Європейського суду з прав людини у справах, пов'язаних із повідомленнями про незаконну діяльність (наприклад, Heinisch проти Німеччини), можна успішно використати для розробки відповідних інструкцій. Незважаючи на це, пряма заборона повідомляти про незаконну діяльність була б непотрібним обмеженням свободи слова в Інтернеті.

Деякі права тісно пов'язані зі свободою вираження думок в

Інтернеті: свобода зібрань і асоціацій в Інтернеті, право на (цифрову) освіту та право на цифрові знання.

Свобода зібрань і асоціацій в Інтернеті гарантує право збиратися в Інтернеті як для обміну ідеями чи думками, так і для колективного протесту проти всього, що вважається небажаним. Будь-хто може спілкуватися з іншими в Інтернеті в законних цілях, відвідуючи веб-сайт або використовуючи мережу електронних конференцій. Доступ до зустрічей або асоціацій через Інтернет не можна блокувати або фільтрувати. Обмеження цього права подібні до тих, що застосовуються до права на свободу вираження поглядів (стаття 11 Європейської конвенції з прав людини). [12]

Це право пов'язане зі свободою вираження поглядів і надає кожному необхідні засоби для висловлення своїх поглядів або приєднання до інших чи здійснення колективних дій через Інтернет у колективному пошуку інформації. Арабська весна стала найяскравішою демонстрацією важливості цього права. Заборона, введена Єгиптом, яка перешкоджає людям користуватися цим правом, повинна розглядатися як надмірне втручання держави і може бути реалізована лише протягом кількох днів. Влада деяких країн тимчасово закриває та відключає доступ до Інтернету, щоб запобігти публічним заходам. У більшості випадків органи влади мають однаковий намір блокувати певні веб-сайти або фільтрувати певний вміст. Такі обмеження прав можуть бути юридично виправдані, лише якщо вони відповідають стандартам, викладеним у статті 11 Європейської конвенції з прав людини або статті 21 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права. [12, 23]

Ненасильницькі мітинги, які ненадовго блокують вулиці чи входи до магазинів, вважаються законними формами зібрань, як і сидячі протести. Використання технологій для ускладнення доступу до веб-сайтів також використовувалося як форма протесту. Тим не менш, держави зобов'язані захищати свободу вираження своїх громадян від втручання третіх сторін і притягувати винних до відповідальності, що може вимагати складного

процесу збалансування різних прав. Гнучкість і стійкість Інтернету створюють проблеми, які необхідно вирішувати шляхом багатосторонньої співпраці.

Право на освіту також тісно пов'язане зі свободою вираження поглядів. Цифрові права включають право дізнаватися про Інтернет і право використовувати Інтернет для освіти. Обізнаність про можливості користування Інтернетом («цифрова грамотність») є необхідною умовою для досягнення свободи вираження думок в Інтернеті. Свобода інформації, як частина свободи вираження поглядів, досягається через доступ до електронних видань та освітніх платформ.

Третім відповідним правом є право на знання, яке передбачає, що кожен має право «насолоджуватися мистецтвом, брати участь у науковому прогресі та користуватися благами наукового прогресу». Останній включає ініціативи відкритого доступу, такі як цифрові бібліотеки, відкриті курси та журналістика. Продовженням цього права є те, що кожен має право захищати моральні та матеріальні інтереси, пов'язані з будь-яким науковим, літературним чи художнім твором його автора, що може розглядатися як захист авторського права чи інтелектуальної власності. Як і право на освіту, право на знання також є необхідною умовою для реалізації свободи слова.

Незалежна правозахисна організація Article 19 організувала зустріч експертів у Лондоні в грудні 2012 року для обговорення зв'язку між свободою вираження думок і правами інтелектуальної власності. Група заявила, що ліцензування цифрової інформації як «інтелектуальної власності» є проблематичним для свободи слова в цифровому світі. У цьому відношенні стаття 19 наразі розглядає «свободу слова та принципи авторського права в епоху цифрових технологій». [8, 12]

Авторське право є винятком із свободи слова та інформації, йдеться про захист виключних прав авторів, чії роботи мають бути винагороджені. Особливо музична індустрія веде запеклу боротьбу проти сучасних форм піратства, щоб захистити систему. У справі Ней і Сунде Колмісоппі проти

Швеції (Ней і Сунде Колмісоппі є співзасновниками The Pirate Bay, одного з найбільших сервісів обміну музикою, фільмами та комп'ютерними іграми в Інтернеті), Суд постановив, що заявник був засуджений і позбавлений волі законно. Вирок, можливо, порушував статтю 10 Європейської конвенції про свободу вираження поглядів, але він також грубо порушував норми шведського закону про авторське право. [41]

Законодавчі положення з окреслено проблеми відрізняються у всіх країнах. Наприклад, нідерландське законодавство містить винятки щодо авторського права для приватно завантаженого вмісту, у той час як французьке законодавство (HADOPI) і Закон Великобританії про цифрову економіку карають незаконне завантаження шляхом відключення користувачів від Інтернету. Це викликає сумніви щодо пропорційності винесених вироків і викликає серйозне занепокоєння щодо свободи слова.

Право на доступ до Інтернету може впливати з вищезазначених прав, але деякі країни та деякі відповідні групи все ще ставлять під сумнів його існування. Доступ до онлайн-інформації та знань необхідний для особистого та соціального розвитку. Аргументом на користь існування права на доступ до Інтернету є те, що без Інтернету люди не зможуть повною мірою користуватися іншими послугами. Водночас є побоювання розширення сфери прав людини: декларування нових прав людини без відповідного ефективного захисту. У зв'язку з цим варто зазначити, що Парламентська асамблея Ради Європи стурбована тим, що «медіа-посередники на основі ІКТ можуть з комерційних та інших причин неправомірно обмежувати доступ до інформації та її розповсюдження без інформування користувачів».[10]

Європейський суд з прав людини проаналізував питання доступу до Інтернету у справі *Yıldırım* проти Туреччини, в якій Суд постановив, що обмеження доступу до Інтернету порушують статтю 10 Європейської конвенції. Кримінальний суд першої інстанції вирішив заблокувати сайт, оскільки його власника звинуватили в наклепі на Ататюрка. З технічних причин регуляторний орган телекомунікацій Туреччини попросив суд

продовжити наказ про блокування доступу до веб-сайту Google, на якому розміщено веб-сайт заявника. Таким чином, заявник не зміг отримати доступ до власного веб-сайту навіть після припинення кримінального провадження проти нього. Суд визнав, що Інтернет став одним із основних засобів реалізації права на свободу слова та інформації. Закон Туреччини не містить ні положень, які блокують доступ до Інтернету, як це визначено турецькими судами, ні положень, які дозволяють блокувати цілі Інтернет-домени, наприклад сайти Google. Крім того, в Google Sites не повідомляється, що проти цього конкретного сайту було подано кримінальну справу, тому сайт буде заблоковано. Отже, кримінальний суд Туреччини не виконав вимоги правових положень Європейської конвенції щодо відповідних обмежень і санкцій і не надав заявниці необхідний захист, на який вона мала право. Останнє означає, що вжиті заходи є свавільними. Європейський суд постановив, що питання доступу до Інтернету захищається статтею 10 Європейської конвенції з прав людини. [12, 41]

Права людини на доступ до Інтернету, на формування, висловлення, отримання та обмін думками та інформацією широко захищені. Однак право на свободу слова в Інтернеті підпорядковується відповідним рамкам. У деяких випадках держави зловживають такими обмеженнями, щоб контролювати свободу слова та пригнічувати громадянські права. Однак деякі обмеження є законними. На практиці обмеження та втручання у свободу слова передбачають цензуру через фільтрацію або блокування онлайн-контенту. Слід брати до уваги глобальний характер Інтернету, його універсальну доступність і ефект посилення інформації, опублікованої в Інтернеті, а також його потенціал для розширення можливостей користувачів і його технічні характеристики, включаючи його орієнтований на кінцевого користувача та децентралізований характер.

Вважаємо, що законодавство, яке обмежує свободу вираження поглядів, має застосовуватися незалежним органом у розумний і

недискримінаційний спосіб, і мають бути адекватні гарантії для запобігання зловживанню таким законодавством.

Очевидно, що глобальність Інтернету ускладнює процес застосування обмежень. Завжди є можливості обійти ці обмеження, що може призвести до надмірної реакції з боку державних органів, прикладом чого є припинення доступу до Інтернету та посилення цензури в Єгипті та Сирії.

Європейський суд з прав людини застосовує усталений підхід до справ, пов'язаних з Інтернетом. Суди враховують природу Інтернету, у зв'язку з діями уряду щодо його обмеження. Втручання є необхідним у демократичному суспільстві лише в тому випадку, якщо воно відповідає «переконливій суспільній потребі». Суд зазначив, що його роль полягала в аналізі вжитих заходів, розгляді справи в цілому та «визначенні пропорційності втручання переслідуваним законним цілям», а також того, чи були причини, наведені національною владою, розумними. [41].

Держави мають певну свободу дій у визначенні наявності гострої суспільної потреби, оскільки суди постановили, що державні органи так само здатні, як і інші установи, оцінювати власні соціальні реалії. Однак межі розсуду обмежені, оскільки їх застосування підлягає судовому нагляду. У справі «Олексій Овчінніков проти Росії» Європейський суд дійшов висновку, що хоча певну інформацію можна отримати в Інтернеті, обмежувальні заходи, введені російськими судами для захисту приватного життя неповнолітніх, мають бути збережені. Захист неповнолітніх від інформації, яка може їм завдати шкоди, був вирішальним аргументом у справі *Swiss Relet Movement* проти Швейцарії. [41]

Отже, вплив Інтернету на життєдіяльність людини є неоднозначним. Він може бути охарактеризований як багатогранний, що поєднує в собі позитивні і негативні аспекти, зокрема і щодо проблеми захисту прав людини. Міжнародні державні інституції зобов'язані захищати свободу вираження своїх громадян. Проблеми, що виникають із стрімким розвиток і

поширенням Інтернету необхідно вирішувати шляхом багатосторонньої співпраці.

3.2. Тенденції щодо удосконалення правового регулювання свободи слова в мережі Інтернет

Свобода слова в мережі Інтернет є одним із фундаментальних прав людини, що гарантує вільне вираження думок, ідей та інформації в онлайн-просторі. З розвитком технологій та поширенням Інтернету виникають нові виклики та можливості для реалізації цього права, що робить питання про удосконалення правового регулювання свободи слова в мережі Інтернет актуальним на сьогоднішній день.

Можна пригадати резонанс, коли в Україні було ухвалено закони «Про доступ до публічної інформації» [32] та «Про захист персональних даних» [43]. Перший був схвально сприйнятий ЗМІ та експертами, а другий зустрічався з частою і гострою критикою. Адже саме цим документом українські чиновники обмежили доступ до інформації журналістам і пересічним громадянам. Попри відкрите протиріччя між правом на приватність і правом на свободу вираження поглядів, яке існує не лише в Україні, а й у європейських країнах, експерти Ради Європи уникають використання терміну «конфлікт прав». Натомість говорять про необхідність пошуку балансу між цими правами.

Водночас «українське законодавство у сфері захисту персональних даних часто використовується для обмеження доступу до даних», – зазначив директор Інституту медіа права Тарас Шевченко. Він також звернув увагу на проблеми з реєстрацією баз та інші ризики, які виникли після прийняття в Україні закону про захист персональних даних. [44]

Правове регулювання свободи слова в мережі Інтернет є динамічною сферою, що постійно розвивається. Розуміння основних сучасних тенденцій правового регулювання свободи слова в мережі Інтернет є необхідним для ефективного захисту цього фундаментального права людини.

Характерною сучасною тенденцією правового регулювання свободи слова в мережі Інтернет є зростання ролі державних органів в регулювання Інтернету шляхом прийняття та реалізації законів і постанов. Вітчизняне законодавство щодо врегулювання свободи слова в онлайн-просторі було проаналізовано у попередніх розділах даної роботи. Тенденція зростання ролі державних органів в регулювання Інтернету є неоднозначною, як в Україні так і в світі, з огляду на можливе обмеження свободи слова і застосування цензури щодо контенту.

Зростання ролі міжнародної співпраці у галузі правового врегулювання свободи слова в мережі Інтернет також, на нашу думку, є характерною тенденцією сьогодення. У попередні розділах даної роботи нами проаналізовано міжнародні документи, що є основою для відповідного вітчизняного законодавства, а також і вагому роль судової практики Європейського суду з прав людини щодо забезпечення свободи слова в Інтернеті.

Характерною тенденцією є також зростання ролі соціальних мереж, зокрема і у забезпеченні реалізації прав людини, особливо права на свободу вираження поглядів, що свідчить і про розвиток демократії. Водночас т права людини в соціальних мережах можуть бути під загрозою через умови обслуговування, які ігнорують права людини. У рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи щодо захисту прав людини щодо послуг, що надаються соціальними мережами, йдеться про те, що можуть виникнути загрози, наприклад:

«Процеси, які можуть призвести до виключення користувачів через відсутність послуг, що надаються соціальними мережами».

«Недостатній захист дітей і молодих людей від шкідливого контенту або поведінки через недотримання прав інших осіб [24, 30]

Свободі слова особливо загрожують умови використання, які забороняють певний вміст з фінансових причин. Одним із прикладів є модерація контенту в соціальній мережі Facebook. Поведінка користувачів і

ставлення до вмісту, розміщеного на веб-сайті Facebook, регулюється Принципами Facebook [45], Правилами прав і обов'язків соціальної мережі та Стандартами спільноти Facebook. [46] Принципи Facebook не посилаються на захист людської гідності чи прав людини, а також на будь-який кодифікований документ про права людини, але вони встановлюють «свободу ділитися та спілкуватися». Будь-хто, хто використовує або отримує доступ до Facebook, цим самим «погоджується» із Заявою про права та обов'язки, яка забороняє переслідувати інших користувачів, використовувати Facebook для дискримінації або брати участь у «будь-якій поведінці на Facebook, яка порушує права інших».

Стандарти спільноти Facebook стверджують, що соціальна мережа зобов'язується видаляти та, можливо, посилатися на дописи правоохоронних органів, які вважаються такими, що «складають пряму загрозу громадській безпеці...» з історією терористичної чи насильницької діяльності. «Все, що пропагує або заохочує до самоушкодження, нездорового харчування або вживання наркотиків, також буде видалено». Соцмережа не допускає «мовлення, що розпалює ненависть або ворожнечу», але відрізняє її від «гумористичної мови». Відповідно до антидискримінаційних законів, «напади на інших на основі їх раси, етнічного походження, релігії, статі, сексуальної орієнтації, інвалідності або стану здоров'я» також заборонені. Вульгарність сама по собі не заборонена, а збалансована з урахуванням «потреб різних спільнот» [46].

Facebook також має сувору політику, яка забороняє розповсюдження порнографії та будь-якого відверто сексуального вмісту за участю неповнолітніх. З досить розпливчастими посиланнями на «потреби» та «обмеження» спільноти, які можуть бути накладені, стандарти спільноти значною мірою узгоджуються з нормами свободи слова, включаючи заборону на ненависть або ворожнечу та сексуальну експлуатацію дітей. Але Facebook можна звинуватити в ненаданні вичерпної інформації. Умови використання не містять усіх правил, які регулюють графік публікації. [45]

Наприклад, стандарти Фейсбук [46] не дозволяють публікувати фотографії, що зображують «статеві акти, включаючи анімацію/художні роботи». Користувачам також заборонено «описувати статеві акти в письмовій формі, якщо це не призначено для гри або образів». Фотографії, на яких зображена марихуана, дозволені, «якщо з контексту не ясно, що на плакаті продається, купується або вирощується марихуана». Facebook також забороняє «образи або будь-які расистські висловлювання», ворожі висловлювання та «наклеп на відомих знаменитостей». Більшість заборон, які містяться в стандартах, суперечать стандартам прав людини, коли вони застосовуються у суспільному надбанні.

По-перше, коли Facebook виділяє певний вміст, який вважає небажаним, це виглядає довільним і нехтує правами людини.

По-друге, застосування порушених стандартів (які офіційно не оголошуються) є проблематичним, оскільки користувачі не знають що їхні публікації будуть оцінюватися за цим критерієм. Фактично, деякі стандарти зловживань, зокрема ті, що включають «мову ненависті», узгоджуються з основними зобов'язаннями щодо прав людини. Але більшість із них виходять далеко за рамки тверджень, які, на думку Європейського суду з прав людини, виходять за рамки гарантій захисту [10, 41].

Розділ про зловживання стандарту під назвою «Блокада інтелектуальної власності та дотримання міжнародних стандартів» становить особливий інтерес у контексті міжнародних норм щодо свободи вираження поглядів. Весь виявлений вміст відбувається знизу вгору, тобто переглядається безпосередньо на верхніх контролерах вмісту Facebook. Вміст «знизу вгору» на Facebook включає зображення сексуальної експлуатації дітей, погрози насильства в школі, некрофілії та зоофілії, реальні погрози та свідчення (у деяких випадках) проти публічних діячів, згадки про минулі/майбутні злочини та організовану злочинність; будь-які докази терористичної діяльності та публікації, що містять докази браконьєрства видів, що знаходяться під загрозою зникнення. [45]

Ці обмеження частково визначаються вимогами міжнародного права (що забороняє сексуальну експлуатацію дітей) і частково відображають норми національного кримінального права. Однак слід пам'ятати, що обговорення та оприлюднення інформації про певні злочини (наприклад, браконьєрство) є необґрунтованим (оскільки може стати доказом вчинення злочину правоохоронними органами), але не є злочином саме по собі.

Оскільки роль Facebook як міжнародного форуму для накопичення та вираження ідей продовжує зростати, стандарт зловживань став де-факто законом про свободу слова на великих міжнародних форумах.

Видається проблематичним залишити встановлення стандартів свободи слова приватній компанії, яка не зацікавлена в забезпеченні свободи. Документи цього рівня та будь-які стандарти, встановлені соціальними мережами, слід ретельно перевіряти, щоб переконатися, що вони відповідають міжнародним стандартам свободи слова. Одним із варіантів вирішення цієї дилеми може бути активніша взаємодія Facebook зі спільнотою користувачів, публікація авторизованої версії стандартів цензури матеріалів, уточнення процесу модерації та залучення користувачів до активних дискусій щодо міжнародних стандартів свободи слова. Такий підхід повністю відповідав би рекомендаціям, викладеним Європейською комісією в її Рекомендаціях для постачальників соціальних мереж.

Провайдери соціальних мереж можуть забажати уникнути можливості звернення користувачів до суду та можливості визнання судами послуг, що надаються певними соціальними мережами. Тому вони повинні включити стандарти прав людини до своїх умов служби та забезпечити надійний захист прав людини. Тенденція до «приватизації» приватної сфери Інтернету з метою підвищення суспільної цінності Інтернету та забезпечення вищого рівня захисту прав людини заслуговує детального вивчення правознавцями у сфері захисту прав людини.

Правове регулювання свободи слова в мережі Інтернет в Україні, на нашу думку, потребує вдосконалення на напрямках:

- процес модерації контенту повинен бути більш прозорим і зрозумілим, користувачі повинні мати право оскаржувати рішення про видалення або блокування певного контенту;
- створення умов для безперешкодного користування Інтернетом людей, незалежно від їхньої мови, культури, матеріальних або фізичних можливостей. Впровадження державних програм щодо реалізації цього напрямку (для людей з обмеженими фізичними можливостями, малозабезпечених тощо);
- вдосконалення законодавства про захист персональних даних в Інтернеті, зокрема щодо права людини контролювати використання її персональних даних.
- вдосконалення законодавства та підвищення ефективності юридичної практики щодо запобігання поширення інтернет-шахрайства та кіберзлочинності.

Отже, сучасні тенденції щодо удосконалення правового врегулювання свободи слова в мережі Інтернет є складними і суперечливими не тільки в Україні, а й інших державах.

Основним протиріччям, вирішення якого можливе лише шляхом закріплення у законодавчій базі, є пошук балансу між правом на приватність і правом на свободу вираження поглядів у мережі Інтернет.

Розуміння основних сучасних тенденцій правового регулювання свободи слова в мережі Інтернет є на сьогоднішній день важливим і необхідним.

Провідними сучасними тенденціями правового регулювання свободи слова в Інтернеті є зростання ролі державних органів та міжнародної співпраці у галузі правового регулювання свободи слова в онлайн-мережі.

Правове регулювання свободи слова в мережі Інтернет в Україні потребує вдосконалення щодо підвищення прозорості процесу модерації контенту, законодавства про захист персональних даних, а також створення державою необхідних умов для безперешкодного користування Інтернетом громадянами.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи вищесказане, можна зробити висновки, що країни, які сьогодні зайняли найактивнішу позицію щодо обмеження доступу до Інтернету, різною мірою обмежують і свободу слова. Реалії сьогодення свідчать про те, що наша держава свідомо проводить реформи в усіх сферах суспільного життя не лише для покращення соціально-правового статусу громадян, а й для покращення інвестиційного середовища, залучення інвесторів, створення нових робочих місць. Ми вважаємо неприйнятним блокування доступу до глобальної мережі Інтернет. Із запровадженням таких механізмів ігноруються такі права, як свобода слова та доступ до інформації. Водночас ми погоджуємося з тим, що «чутливі» типи інформації, такі як персональні дані або дані, що належать до певних груп користувачів, повинні бути захищені.

Аналізуючи поняття свободи слова та її значення в сучасному суспільстві, ми бачимо, що свобода слова є базовою складовою демократичного суспільства, яка надає можливості для відкритої дискусії та критики, а також сприяє розвитку свідомості громадянина та розвитку суспільства. свобода слова як право людини вільно висловлювати свої думки та ідеї є однією з основ демократії.

Визначивши основні принципи правового регулювання свободи слова в Інтернеті, ми робимо висновок, що ключовими принципами є захист від цензури, забезпечення доступу до інформації, захист приватного життя та відповідальність за зловживання свободою слова, такі як наклеп або підбурювання до насильства.

Відповідно до Європейської конвенції з прав людини, принципи правового врегулювання прав і свобод (у тому числі і свободи слова) в офлайн і онлайн сферах діяльності людини повинні бути ідентичними.

Вивчаючи міжнародні стандарти та документи, пов'язані із захистом свободи вираження поглядів в Інтернеті, ми можемо виявити, що основними документами є Загальна декларація прав людини, Європейська конвенція з

прав людини, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права та резолюції ООН.

Вивчивши правові норми та законодавство щодо свободи слова в Інтернеті в різних країнах, ми виявили, що регулювання дуже різняться: одні країни забезпечують високий рівень захисту свободи слова, тоді як інші накладають суворі обмеження, часто в ім'я безпеки та законності.

Проаналізувавши законодавство, яке блокує та обмежує доступ до інформації в Інтернеті, ми дійшли висновку, що такі заходи часто виправдовуються необхідністю захисту національної безпеки чи громадського порядку, але вони можуть призвести до необґрунтованих обмежень свободи вираження думок і вимагають ретельного збалансування безпеки та права людини.

Досліджуючи роль прецедентного права в регулюванні свободи вираження поглядів в Інтернеті, можна відзначити, що судові рішення відіграють важливу роль у визначенні меж допустимих обмежень свободи вираження поглядів, формуванні правових прецедентів, тлумаченні законодавства в контексті нової технології та цифрові платформи.

Розглянувши структурні елементи свободи вираження поглядів в Інтернеті, ми приходимо до висновку, що вони включають право шукати, отримувати та поширювати інформацію, право висловлювати думки та критику, а також право бути вільним від необґрунтованих обмежень та цензури.

Вивчивши конфлікт між правом на приватне життя та правом на свободу слова, ми дійшли висновку, що баланс між цими правами є складним і потребує розгляду з огляду на конкретні обставини кожної справи, і що пріоритети можуть відрізнятися залежно від обставин.

Оцінивши тенденції правового регулювання свободи слова в Інтернеті, ми дійшли висновку, що існує тенденція до посилення регулювання, зокрема через збільшення випадків дезінформації, кібербулінгу та інших форм зловживань, що вимагатиме розробки нових законів та

нормативні акти. Зокрема потреба у забезпеченні балансу між свободою вираження поглядів і захистом суспільних інтересів.

Право на свободу думки та свободу волевиявлення є невід'ємним правом кожної людини від народження і забезпечується посиленням правового захисту людей. Це принцип, на якому будуються відносини між індивідами та державою.

Оскільки право на свободу слова реалізується безперешкодно, всі інші права людини та громадянина ефективно захищені.

Свобода слова, спілкування та вираження думки є інструментами безпосередньої участі в суспільному житті та управлінні країною. Свобода вираження поглядів може здійснюватися усно, письмово та в будь-який спосіб, не заборонений законом, без втручання органів державної влади. Будь-яке втручання державних інституцій у здійснення свободи вираження поглядів є порушенням свободи вираження поглядів, якщо воно не порушує обмежень цього права, встановлених Конституцією України.

Право України на свободу вираження поглядів сформульовано та реалізовано відповідно до вимог основних міжнародних договорів, і українська держава визнає його обов'язковість (Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, Європейська конвенція про захист прав людини).

В Україні реалізація свободи слова в Інтернеті потребує законодавчого контролю. Необхідно розробити та прийняти національне законодавство, яке регулює діяльність електронних ЗМІ, регулює відносини у сфері інформації, що публікується в українському сегменті Інтернету та залишає можливості для саморегулювання системи. Оскільки Інтернет поступово стає одним з основних засобів масової інформації, необхідність прийняття цього закону зумовлена часом.

Для ефективної реалізації права на свободу світогляду в Україні необхідно створити умови для реалізації цього права. Це принцип, який

гарантує права і свободи. Основним органом захисту прав людини, прав і свобод громадянина є держава.

Захист права на свободу думки та вираження поділяється на міжнародний захист і внутрішній захист. Внутрішня безпека включає соціально-економічні, політичні, правові, організаційні та ідеологічні засоби функціонування Української держави, спрямовані на забезпечення та ефективну реалізацію права на свободу думки та вираження поглядів. Міжнародні гарантії передбачають закріплення цього права в основних документах з прав людини.

Конструюючи гарантії права на свободу думки та вираження в Україні, необхідно акцентувати на умовах, які забезпечують практичну можливість повної реалізації цього права. Ці умови включають побудову демократичної та правової країни.

Держава займає особливу позицію щодо захисту права на свободу вираження поглядів. Захист права на свободу вираження поглядів - це діяльність, яка здійснюється компетентними органами у встановленому законом порядку щодо порушень, які можуть призвести або призвели до порушень цього права. Метою захисту має бути відновлення права на свободу слова, усунення негативних наслідків, подальше запобігання та стримування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Павликівський В. І. Кримінально-правове забезпечення свободи слова в Україні та європейські стандарти діяльності ЗМІ. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2014. Випуск 29(2). С. 144-149. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2014_29\(2\)__38](http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2014_29(2)__38).
2. Слинко Т. Забезпечення свободи слова – елемент сучасного конституціоналізму. *Право України*. 2018. № 4. С. 108-125. URL: https://pravoua.com.ua/ua/store/pravoukr/pravo_2018_4/pravo_2018_4_s7/
2. Стаднік І. В., Максютя Н. В. Обмеження свободи вираження поглядів у контексті верховенства права. *Юридичний часопис Донецького державного університету імені Василя Стуса*. 2022. Випуск 1. С. 39-50. URL: <https://doi.org/10.31558/2786-5835.2022.1.4>.
3. Чудновський О. В. Правові засади забезпечення свободи слова в Україні. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2016. № 2. С. 102-108. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvdduvs_2016_2_15.
4. Шишка Ю. Загальна характеристика механізму адміністративно-правового регулювання рекламної діяльності в мережі Інтернет. *Evropský politický a právní diskurz*. 2017. Sv. С. 228-232. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/evrpol_2017_4_3_36.
5. Зубар Н. Цензура в Інтернеті поки що відміняється. URL: <http://maidan.org.ua/2012/02/tsenzura-v-interneti-poky-scho-vidkladajetsya/>
6. Ващенко В.А. Свобода вираження поглядів в Інтернеті: PRO ET CONTRA . *Право та інновації*. 2014. № 3 (7) С. 49-54. URL: <https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2014/10/Vashchenko7.pdf>
7. Турута О. Інтернет і право на свободу слова (порівняльно-правовий аспект). URL: <http://www.yourfuture.org.ua/ua/pb/2012/8/Turuta.pdf>.

8. Нестеренко О. Свобода вираження поглядів: щорічні доповіді про права людини. Права людини в Україні 2012. Доповіді правозахисних організацій. URL: <http://helsinki.org.ua/index.php?id=1362645183>.
9. Нестеренко О. Інформація в Україні: право на доступ: монографія. Київ: Видавництво «Акта», 2012. 312 с.
10. Булгакова М. Свобода вираження поглядів у практиці Європейського суду з прав людини. URL: <http://www.medialaw.kiev.ua/Analytics/354/>.
11. Загальна декларація прав людини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
12. Європейська конвенція з прав людини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
13. Конституція України: Закон України від 01.01.2020 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text>
14. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 р. № 2657-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>
15. Про медіа: Закон України від 1.02.2024 р. № 2849-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#n2350>
16. Раїмов Р.І. Практика Європейського суду з прав людини щодо визначення меж поняття «Публічний інтерес». *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2017. Випуск 47. Т.2 . С. 157-162.
17. Вороги свободи слова вустами незалежних ЗМІ. Київ, 1999. 64 с.
18. Шилюк А. Правове регулювання свободи слова в мережі Інтернет в контексті глобалізаційних процесів. *Український часопис конституційного права*. 2020 № 1. URL: <https://www.constjournal.com/pub/1-2020/pravove-rehuliuвання-svobody-slova-merezhi-internet-konteksti-hlobalizatsiinykh/>
19. Про електронні комунікації: Закон України від 01.01.2024 р. № 1089-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1280-15#Text>

20. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України: Закон України від 01.01.2024 р. № 04.04.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text>
21. Кримінальний кодекс України: Закон України від 19.05.2024 р. № 1089-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
22. Афанасьєва К. О. Правове регулювання діяльності ЗМІ в мережі Інтернет. *Наукові записки Інституту журналістики*. 2006. Т. 22. С. 103–107. URL: <http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1439>
23. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text
24. Рекомендація CM/Rec(2016)4 Комітету Міністрів Ради Європи про заходи щодо сприяння та захисту прав людини в Інтернеті URL: <https://mvs.gov.ua/uk/ministry/projekti-mvs/jevropeiska-integraciya-ukrayini/rekomendaciyi-parlamentskoyi-asambleyi-radi-jevropi/rekomendaciya-cm-rec-2016-5-1-komitetu-ministriv-derzav-cleniv-shhodo-internet-svobodi-1>
25. Резолюція Генеральної Ассамблеї ООН з прав людини про заохочення, захист і здійснення прав людини в Інтернеті URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/mpz2/docs/1466_rez_1877.htm
26. Кузьменкова К.С. Досвід Сполучених Штатів Америки щодо протидії дезінформації та можливості його використання в Україні. *Вісник післядипломної освіти*. Вип. 27. С.105-125. URL: http://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/visnyk_PO/27_56_2024/Social/Bulletin_27_56_Social_and_behav_Manag_Admin_sciences_Kuzmenkova.pdf
27. Круглов В. Розвиток демократії та свободи слова як чинники забезпечення верховенства права. *Науковий вісник: Державне управління*. 2023. № 1(13). С. 241–258. URL: <https://nvdu.undicz.org.ua/index.php/nvdu/article/download/305/277/771>
28. Європейські стандарти у сфері свободи слова. Київ: ІнЮре, 2002. 232 с.
29. Калуга В.Ф. Особливості соціокультурного статусу свободи слова в умовах інформатизації. *Практична філософія*. 2014. № 2 (52). С 30-37.

30. *Петришина М.О.* Право на доступ до Інтернет та його конституційно-правове регулювання у зарубіжних країнах та в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2021. № 3. С.62-66. URL: http://lsej.org.ua/3_2021/16.pdf
31. *Кукіна З. О.* Інституційні та договірні механізми ООН у сфері захисту свободи вираження поглядів. *Практичні питання міжнародних відносин.* 2011. Випуск 96, ч.2. С. 140–147.
32. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 08.10.2023 р. № 2939-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text>
33. Платформа прав людини: громадська організація. URL: <https://ppl.org.ua/>
34. *Осауленко С.В.* Рішення Європейського суду з прав людини про право на свободу об'єднання у політичні партії. *Наукові праці НУ ОЮА.* С. 101-107. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/docx/pdf?library=ECHR&id=001-125942&filename=CASE%20OF%20UNITED%20COMMUNIST%20PARTY%20OF%20TURKEY%20AND%20OTHERS%20v.%20TURKEY%20-%20%5BUkrainian%20Translation%5D%20summary%20by%20the%20Lviv%20Laboratory%20of%20Human%20Rights.pdf&logEvent=False>
35. Рішення у справі «Редакція газети «Правое дело» та Штекель проти України» (Заява № 33014/05). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_807#Text
36. Рішення у справі «Швидка проти України» (Заява № 17888/12). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a40#Text
37. Рішення у справі «Прагер і Обершлік проти Австрії» (№ 15974/90). URL: <https://cedem.org.ua/library/sprava-prager-i-obershlik-proty-avstriyi/>
38. Рішення у справі «Моріс проти Франції» [ВП] (№ 29369/10). URL: <https://cedem.org.ua/library/rishennya-velykoji-palaty-yespl-u-spravi-moris-proty-frantsiyi/>
39. Рішення Європейського суду з прав людини щодо доступу до інформації / За заг. ред. Шевченко Т.С., Розкладай І.Є. Київ, 2014. 200 с.

40. Рішення у справі «Огур проти Туреччини» URL:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_399#Text

41. Інтернет: прецедентне право Європейського Суду з прав людини. URL:

<https://unba.org.ua/assets/uploads/publications/publikacii/2016-03>

<10.echr.internet.drozdov.pdf>

42. *Бурда В.* Витік секретних даних: випадки з історії – реальні і не дуже.

URL: <https://chas.news/current/vitik-sekretnih-danih-vipadki-z-istorii-realni-ta-ne-duzhe>

43. Про захист персональних даних: Закон України від 27.04.2024 р.

№ 2297-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text>

44. *Дуцик Д.* Приватність vs Свобода слова. URL:

<https://ms.detector.media/zakonodavstvo/post/7975/2012-02-17-pryvatnist-vs-svoboda-slova/>

45. Правила Фейсбук. URL: <https://transparency.meta.com/uk-ua/policies/>

46. Стандарти Фейсбук. URL: <https://transparency.meta.com/uk-ua/policies/communitystandards/?source=https%3A%2F%2Fm.facebook.com%2Fcommunitystandards%2F%3Flocale%3Duk-UA>